

TIESIOGINIS IMPERATYVIŲ TEISĖS NORMŲ TAIKYMAS

Doktorantas Alvydas Gineitis

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas
Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 714669
Elektroninis paštas gineitis@hotmail.com

*Pateikta 2001 m. lapkričio 19 d.
Parengta spausdinti 2002 m. gegužės 20 d.*

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės katedros vedėjas prof. dr. Saulius Katuoka ir Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedros doc. dr. Dalia Foigt

S a n t r a u k a

Tiesioginio taikymo normos yra vienas iš institutų, ribojančių kolizinių normų veikimą, nes jos taikomos neatsižvelgiant į kolizinių normų nurodomą teisę. Tokios normos negali būti tapatinamos su imperatyviomis normomis, kurių imperatyvumas pasireiškia tik jų reguliavimo būdu. Todėl šios dvi skirtingos teisės normų grupės aiškumo ir atribojimo tikslais vadintinos skirtingai. Sprendžiant taikytinos teisės problemą aktualios ne tik teismo valstybės, bet ir užsienio valstybės tiesioginio taikymo normos.

Straipsnyje analizuojami tiesioginio teisės normų taikymo teoriniai pagrindai bei apimtis. Tiesioginio taikymo normos atribojamos nuo kitų kolizinės teisės specifinių normų, turinčių panašius tikslus. Analizuojamas tiesioginio taikymo normų santykis su viešosios tvarkos išlyga, su vienašalėmis kolizinėmis normomis ir normomis, draudžiančiomis apeiti įstatymus.

Galimybė teisės normas taikyti tiesiogiai Lietuvos tarptautinėje privatinėje teisėje iš esmės pirmą kartą įtvirtinta naujajame 2000 m. Civiliniame kodekse. Atitinkamos Kodekso normos panašios į 1980 m. Romos konvencijos normas. Toks panašumas yra neatsitiktinis, nes Lietuva siekia suderinti savo kolizinę teisę, ypač sutartinėms prievolėms taikytinos teisės nustatymo reglamentavimą, su atitinkamu reguliavimu, įtvirtintu Europos Sąjungos valstybių teisės sistemoje. Todėl straipsnyje analizuojamos Lietuvos Respublikos civilinio kodekso atitinkamos normos lyginant jas su Romos konvencijoje esančiomis. Civilinio kodekso normos, perimtos iš Romos konvencijos, aiškinamos atsižvelgiant į pastarosios komentarus. Tačiau taip pat konstatuojami ir nagrinėjami dideli šių aktų tiesioginio taikymo normų reglamentavimo skirtumai.

Straipsnyje aptariama specifinė tiesioginio taikymo normų padėtis, kai ginčas sprendžiamas ne nacionaliniame teisme, o komerciniame arbitraže.

I. TIESIOGINIO TEISĖS NORMŲ TAIKYMO TEORINIAI PAGRINDAI

1. Tiesioginis teismo valstybės teisės normų taikymas

Privatinės teisės normas pagal jų reguliavimo pobūdį įprasta skirstyti į dispozityvias ir imperatyvias. Pagrindinis imperatyvių normų bruožas yra tas, kad jos turi viršenybę šalių susitarimų atžvilgiu. Santykio šalys savo susitarimais negali pažeisti ir nesilaikyti imperatyvių normų [3, p. 70]. Tačiau imperatyvi norma bus pažeista tik tada, kai ji bus taikytina atitinkamam visuomeniniam santykiui. Bet imperatyvi norma pati nesprenžia nei jos pačios taikytinumo, nei apskritai taikytinos teisės klausimų, t. y. įstatymų kolizijos. Šie klausimai priklauso kolizinei teisei, kurios kolizinės normos ir apibrėžia vienos ar kitos valstybės imperatyvių normų taikytinumą. Taigi imperatyvių normų imperatyvumas pasireiškia įsakmiu jų reguliavimo būdu, o ne šių normų privalomu taikytinumu.

Kolizinėje teisėje tam tikrų normų imperatyvumas turi visai kitokią reikšmę palyginti su imperatyviomis normomis įprasta prasme. Pripažįstama, kad egzistuoja materialinės normos, kurios dėl savo reguliavimo objekto ir tikslo didesnės svarbos tam tikrose situacijose turi būti privalomai taikomos neatsižvelgiant į kolizinių normų nurodomą taikytiną teisę. Jos veikia pirmiau nei kolizinės normos, todėl nušalina pastarųjų veikimą, tačiau, žinoma, tik ta apimtimi, kokia tą sritį reguliuoja pirmosios. Tokių materialinių normų imperatyvumas (įsakmumas) pasireiškia jų tiesioginio taikytinumo privalomumu, t. y. jos yra imperatyvios taikytinos teisės požiūriu. Kadangi tokių normų imperatyvumas turi visiškai kitą reikšmę negu imperatyvios normos įprasta prasme, todėl jos turi būti vadinamos kitu pavadinimu. Šiame straipsnyje tokios normos vadinamos „tiesioginio taikymo teisės normomis“. Teorinėje literatūroje nėra nusistovėjusio termino, kuriuo įvardijamos tokio tipo normos. Paprastai galimi tokie jų pavadinimai: „imperatyvios teisės normos“ [15, p. 125], „*full-conflicts-mandatory rules*“ [10, p. 243], „*mandatory rules*“, „*lois de police*“, „*rules of immediate application*“, „*lois d'application necessaire*“ [7, p. 664], „*нормы прямого действия*“ [20, p. 12], „*lois d'application immediate*“, „*Eingriffsnormen*“ ir t.t. [22, p. 218, 219]. Tiesioginio taikymo normos kartais įvardijamos kaip „normos, taikomos nepriklausomai nuo taikytinos teisės“.

Taigi egzistuoja teorija¹, pagal kurią teigiama, jog tam tikros teismo valstybės materialinės normos dėl jų turinio ir tikslo svarbos turi prioritetą kolizinių normų atžvilgiu ir yra taikomos tiesiogiai, neatsižvelgiant į kolizinių normų nurodomą taikytiną teisę. Tiesioginio taikymo normos peržengia kolizinių normų veikimo ribas ir taip nukrypsta nuo bendros taikytinos teisės nustatymo metodikos [21, p. 30]. Pagal ją tik kolizinių normų nurodytos valstybės materialinės normos yra taikomos visuomeniniam santykiui sureguliuoti.

Tokių materialinių normų tiesioginio taikymo privalomumas slypi jose pačiose. Šiose normose tiesiogiai arba netiesiogiai nurodoma, kad jos turi būti taikomos neatsižvelgiant į taikytiną teisę, todėl jų reguliuojamiems santykiams taikytina teisė pagal kolizines normas nenustatinėtina. Tiesiogiai taikomose normose slypi idėja, kad šiomis normomis siekiami tikslai yra tokie svarbūs, jog jas įtvirtinusi teisės sistema negali leisti netaikyti šių normų, nes tai pažeistų minėtus tikslus.

Tiesioginio taikymo normose nebūtinai tiesiogiai nurodoma, kad jos yra tokios. Kiekvienoje konkrečioje tokioje situacijoje reikia skrupulingai įvertinti, ar normos tikslas ir turinys suteikia pagrindą taikyti ją tiesiogiai.

Šis klausimas reikalauja įvertinti teisinę normos prigimtį. Ieškant atsakymo reikia atsižvelgti į dvi aplinkybes. Pirma, ar normoje atsispindintis interesas yra esminis visuomenei, ar tas interesas reikalauja iš valstybės imtis aktyvių veiksmų savo visuomenės naudai. Tokiomis normomis yra ginami arba kurios nors sandorio šalies interesai, arba apskritai visos valstybės socialiniai, ekonominiai ir politiniai interesai. Antra, ar netaikant tokios normos konkrečioms faktams, kurių atžvilgiu nukreipti normos tikslai, nebus tik prasčiau patenkinami tie interesai. Netaikant tiesioginio taikymo normų iš esmės pažeidžiamas jos tiksluose slypintis interesas [7, p. 666].

Kai kurie teoretikai taikliai nurodo, jog tiesioginio taikymo normų ypatumas nėra tik so-

¹ Paprastai ši teorija vadinama prancūzišku pavadinimu „*lois de police*“.

cialinių, ekonominių ar politinių interesų atspindėjimas jose. Šiuos interesus atspindi kiekviena teisės norma. Tuo tarpu tiesioginio taikymo normos išsiskiria aukštu jose išreikštų interesų apsaugos lygiu, kurį užtikrinti ir yra tokių normų tikslas. Tai mato klausimas, kurį neretai privalo vertinti teismas [8, p. 68].

Gali atrodyti, kad vertinant, ar norma yra tiesioginio taikymo norma konkrečių teisinių santykių atžvilgiu, neturi būti atsižvelgiama į situacijos glaudumą su teismo ir užsienio valstybėmis. Tačiau taip nėra. Glaudumas su teismo ar užsienio valstybe turi būti įvertintinas sprendžiant minėtą klausimą. Pirmiausia pažymėtina, kad daugelis tiesioginio taikymo normų savo prigimtimi bus taikytinos tik tiems faktiniams santykiams, kurie turi sąsają su teismo valstybe, t. y. kai ne visi santykio elementai susiję išimtinai tik su užsienio valstybėmis¹. Antra vertus, situacijos glaudumas su teismo valstybe turi didelę reikšmę sprendžiant, ar normos tikslas ir turinys suteikia pagrindą ją taikyti tiesiogiai. Netaikant normos, jos tikslas ir jame slypintis interesas bus pažeisti tik tada, jei situacija bus glaudžiai susijusi su tą normą įtvirtinusia valstybe. Retais atvejais bus galima pagrįstai teigti, jog teismo valstybės visuomenė turi svarų interesą reguliuoti savo normomis santykius, menkai tesusijusius su ta valstybe.

Nė vienas iš bandymų *a priori* apibrėžti tiesioginio taikymo normų kategoriją nėra visiškai išsamus ir sėkmingas. Tai reiškia, kad tik atsižvelgiant į konkrečių normų turinį ir tikslus galima nuspręsti, ar tokios normos turi būti taikomos nepaisant kolizinių normų nurodomos taikytinos teisės. Netgi teismų praktikos analizė šiuo požiūriu negelbėja, nes teismai retai apibrėžia pagrindus, kuriais teismo valstybės teisės norma pritaikoma tiesiogiai [22, p. 233].

A. Bonomi, nagrinėdamas tiesioginio taikymo normų kategorijos apibrėžimo problemą, siūlo sprendimą, vadovaujantis teisės analogija, paremta teisės normomis bei teismų praktika. Šiam tikslui siūloma panaudoti Europos Sąjungos teisėje egzistuojančią paradigmą. Europos Bendrijų sutarties 30 straipsnis draudžia valstybėms imtis priemonių, kurios apribotų importą ar eksportą. Tačiau šio draudimo galima nepaisyti, kai siekiama apsaugoti tam tikras svarbias visuomenės vertybes. Konkretesni pagrindai, kuriais galima nepaisyti minėto draudimo, išdėstyti Sutarties 34 straipsnyje bei suformuluoti Europos Teisingumo Teismo sprendimuose. Teigiama, kad valstybė gali riboti importą ar eksportą jei ribojimai įvesti tam, kad būtų apsaugotas svarbus visuomenės interesas, kuris dar nėra apsaugotas kitomis tos valstybės normomis, ir kai toks pats rezultatas negali būti pasiektas mažiau ribojančiomis normomis. Tokius kriterijus galima pritaikyti ir normų tiesioginio taikymo pagrįstumui vertinti. Tuo pagrindu galime teigti, kad tiesioginio taikymo norma turi atspindėti esminį teismo valstybės interesą, o tiesioginis jos taikymas yra būtinas ir efektyviausias tokio intereso užtikrinimas [22, p. 233, 234].

Taigi tiesioginis materialinių imperatyvių normų taikymas yra specialus reguliavimo metodas [20, p. 12] ir jis konkuruoja bei yra derinamas su koliziniu metodu. Nesant pagrindo teisiniams santykiams taikyti tiesioginio taikymo normas, jiems bus taikomos kolizinių normų nurodomos teisės normos. Todėl teismas, spręsdamas savo valstybės normų tiesioginio taikymo pagrįstumą, turi ieškoti pusiausvyros tarp jo valstybės interesų (kam atstovautų tiesioginio taikymo normos) ir tarptautinės bendruomenės interesų (kam atstovautų kolizinių normų nurodoma galimai užsienio valstybės teisė).

Tiesioginio taikymo normos būna ir ištisi įstatymai arba kitokie norminiai aktai. Teorijoje netgi išskiriama atskira *lex fori* tiesioginio taikymo normų rūšis, kuri galėtų būti vadinama „privalomai taikytiniais aktais“ [18, p. 132]. Tai tokie teismo valstybės aktai, kuriuose tiesiogiai nurodoma, jog jie visada turi būti taikomi, kai klausimą sprendžia jų valstybės teismas. Štai Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo [33] 1 straipsnio 2 dalis teigia: „Šis įstatymas reglamentuoja ... nesažiningos konkurencijos kontrolės Lietuvos Respublikoje teisinius pagrindus“. Todėl privatiems konkurenciniams susitarimams kaip prievoliniams santykiams tiesioginiu metodu galėtų būti tiesiogiai taikomas Konkurencijos įstatymas, o ne atitinkamų Lietuvos Respublikos kolizinių normų nurodytos valstybės konkurencijos teisės nuostatos.

Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymo [30] 6 straipsnio 1 dalis („Šio įstatymo nuostatos taikomos darbo santykiams ... įmonėse, esančiose Lietuvos Respublikos teritori-

¹ Žinoma, neišvengiamas elementas, siejantis situaciją su teismo valstybe, tokiais atvejais bus pati bylos nagrinėjimo vieta.

joje, taip pat už jos ribų, bet priklausančiose Lietuvos Respublikos jurisdikcijai“) taip pat gali būti vertinama kaip pakankamas pagrindas šį įstatymą atitinkamiems santykiams taikyti tiesiogiai, t. y. nepaisant šiai sričiai galimai taikytinų kolizinių normų nurodytos teisės.

Tokios anksčiau padarytos išvados dėl tiesioginio normų taikytinumo grindžiamos įstatymų taikymą erdvės atžvilgiu apibrėžiančiomis normomis. Tačiau pastarųjų normų buvimas įstatyme nereiškia, kad įstatymas būtinai yra tiesiogiai taikytinas. Galimas atvejis, kad įstatymo taikymą erdvės atžvilgiu apibrėžiančių normų paskirtis yra tik apibrėžti įstatymo reguliuojamą sritį, kai įstatymas turės būti taikomas kolizinės normos pagrindu. Tai teisės normų aiškinimo klausimas kiekvienu konkrečiu atveju.

Jokių abejonių nekyla dėl teismo valstybės tarptautinių sutarčių taikymo pirmumo, kai faktinė situacija atitinka sąlygas, kurioms esant valstybės įpareigojamos taikyti tokią tarptautinę sutartį. Štai Lietuvos ratifikuotos Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos (CMR) [29] 1 (1) straipsnio pagrindu teismas atitinkamiems santykiams visuomet turi taikyti šią Konvenciją, jei krovinio siuntėjas ir gavėjas yra skirtingų šalių teritorijose ir jei bent viena iš jų yra Konvencijos dalyvė nepaisant Lietuvos kolizinių normų, galimai darančių nuorodą į valstybės, neratifikavusios šios Konvencijos, teisę. Tačiau pabrėžtina, kad tarptautinės sutarties tiesioginis taikymas yra grindžiamas ne tiesioginio taikymo normų doktrina, o tarptautinių sutarčių prioriteto įstatymų atžvilgiu principu, kuris įtvirtintas ir Lietuvos įstatymuose¹ ir pagal kurį pirmenybė teiktina ne įstatymų lygmeniu įtvirtintai kolizinei normai, o Konvencijos normai, apibrėžiančiai Konvencijos taikymo ribas. Taigi šiuo atveju pirmenybė tarptautinės Konvencijos taikymui suteikiama atitinkamai išsprendžiant žemesnės (įstatymo) ir aukštesnės (tarptautinės sutarties) galios teisės normų konkurenciją.

Taigi privalomai taikytini aktai yra taikomi ne dėl jų glaudumo su byla, o tik todėl, kad bylą sprendžia atitinkamas teismas. Teisėjas, būdamas savo valstybės pareigūnu, yra įpareigotas tokius aktus įgyvendinti. O kitų valstybių, su kuriomis byla nors ir yra akivaizdžiai glaudžiau susijusi, atitinkami aktai nėra taikomi. Todėl tokie teismo valstybės aktai, kuriuos teismas visuomet taikys be išimčių, apskritai susiaurina reguliuojamų santykių, kurių atžvilgiu sprendžiama įstatymų kolizija, sritį. Dėl šių priežasčių kai kurie teoretikai yra prieš tokius *lex fori* aktus, kurie veikia visais atvejais neatsižvelgiant į bylos glaudumą su teismo valstybe [18, p. 132]. Tačiau pateisinant tokių aktų egzistavimą galima būtų pažymėti, kad faktinės aplinkybės, su kuriomis yra siejamas tų aktų taikymo privalomumas, išreiškia tam tikrą faktų glaudumo su taikytinu aktu reikalavimą (pvz., kad įmonė, kurioje dirba darbuotojas, yra teismo valstybės teritorijoje).

Galime pagrįstai įžvelgti panašumą tarp tiesioginio taikymo normų ir vienašalių kolizinių normų. Pastarųjų normų nuorodoje² įvardijamas savos valstybės pavadinimas ir normoje apibrėžtiems santykiams visada yra taikoma savos valstybės teisė. Taigi pritaikius tiek tiesioginio taikymo normas, tiek vienašales kolizines normas taikomos teismo valstybės teisės normos. Tačiau tiesioginio taikymo normos ir vienašalės kolizinės normos nėra tapačios, jos turi esminių skirtumų.

Vienašalės kolizinės normos, kaip ir daugiašalės³, yra taikytinos teisės nustatymo proceso dalis. Jos apibrėžia atskirą visuomeninių santykių sritį ir nurodo jai taikytiną teisę. Vienašalėmis kolizinėmis normomis valstybė išreiškia pageidavimą taikyti jos teisės sistemą būtent tam tikriems visuomeniniams santykiams neatsižvelgiant į taikomų normų prigimtį. Taip išsprendus taikytinos teisės klausimą dar neaišku, kuri konkrečiai teismo valstybės teisės norma bus taikoma, nes papildomai reikės kvalifikuoti *lex fori* normas konkrečiai situacijai, patenkančiai į kolizinės normos apibrėžtą visuomeninių santykių grupę. Vienašalės kolizinės normos nesigilina į jų pagrindą galimai taikytinų normų funkcinę paskirtį. Todėl pirmųjų pagrindų gali būti taikomos nebūtinai imperatyvios, bet ir dispozityvios normos.

Tuo tarpu tiesioginio taikymo normos yra taikytinos būtent dėl jų ypatingo tikslo, prigimties. Jos dažniausiai neapima atskirų visuomeninių santykių sričių, o reguliuoja labai

¹ Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 1.13 straipsnio 1 dalyje [34].

² Terminas „nuoroda“ čia vartojamas įvardijant vieną iš kolizinės normos sudedamųjų dalių, pagal kurią nustatoma taikytina teisės sistema.

³ Daugiašalės kolizinės normos nedaro nuorodos tik į savo valstybės teisę, o įtvirtina sąsajos formuluotę, pagal kurią taikytina teisė nustatoma pagal konkrečių aplinkybių elementų ryšį su viena ar kita valstybe.

konkrečius klausimus, kurių atžvilgiu tos normos atspindi viešąjį interesą. Savo taikymo metodika jos nepanašios į daugiašales kolizines normas. Tiesioginio taikymo normų taikymo arba netaikymo klausimas išsprendžiamas prieš pritaikant kolizinį metodą. Tiesioginio normų taikymo privalomumą lemia ypatinga jų turinio svarba konkrečių visuomeninių santykių atžvilgiu.

2. Tiesioginis užsienio valstybės teisės normų taikymas

Jau aptarti pagrindai, kuriais galima taikyti teismo valstybės (*lex fori*) tiesioginio taikymo normas. Visiškai aišku ir dėl tiesioginio taikymo normų, kurios yra *lex causae*¹ dalis, taikymo, nes į jas nurodo *lex fori* kolizinės normos. Sudėtingesnė situacija susidaro svarstant galimybę taikyti trečiosios valstybės, nesančios nei *lex fori*, nei *lex causae*, tiesioginio taikymo normas.

Tam tikrais atvejais pagal bylai taikytiną teisę (*lex causae*) reikia atsižvelgti į kitos užsienio valstybės imperatyvios teisės normos poveikio pasekmes. Pavyzdžiui, užsienio teisės norma, draudžianti tam tikrų prekių importą ar eksportą, gali atimti galimybę įvykdyti sutartinę prievolę. Arba, pavyzdžiui, pagal *lex causae* tyčinis užsienio imperatyvios normos pažeidimas gali būti pagrindas vertinti sutartį kaip nemoralią ir negaliojančią. Tačiau tokiais atvejais imperatyvi užsienio teisės norma nėra taikoma, ji tik imama domėn kaip faktas, su kuriuo *lex causae* susieja tam tikrų teisinių pasekmių atsiradimą.

Tačiau šiuo atveju mes turime atsakyti į klausimą – ar egzistuoja kokių nors veiksnių, lemiančių būtinumą tiesiogiai taikyti užsienio valstybės teisės normas, kurių nepriklauso taikyti teismo valstybės kolizinių normų pagrindu? Štai Vokietijoje, Prancūzijoje, Anglijoje tam tikrais atvejais teismai tiesiogiai taikė užsienio valstybių imperatyvias teisės normas jau ir tada, kai tų valstybių teisė nenumatė tokios užsienio teisės taikymo galimybės [25, p. 2471, 2472].

Literatūroje nurodoma įvairių pagrindų tiesiogiai taikyti užsienio teisės normas. Vienas iš pagrindų yra nurodomas teisinio santykio šalių interesas taikyti tokias normas. Šis pagrindas susilaukia svarios kritikos, nes šalių interesai jau yra įvertinami nustatant taikytiną teisę pagal kolizinį metodą ir nebelieka prasmės dubliuoti šį metodą pakartotinai įvertinant šalių interesus, svarstant tiesioginio normų taikymo galimybę. Kitas paminėtinas pagrindas yra atitinkamos užsienio valstybės interesas tiesiogiai taikyti jos normas. Tačiau vien tik užsienio valstybės interesas pagrįstai neatsveria intereso taikyti kolizinių normų nurodomą teisę. Daug pagrįstesni argumentai tiesiogiai taikyti užsienio teisę yra tie, kurie daugiau ar mažiau atspindi ir teismo valstybės interesą tiesiogiai taikyti užsienio teisės normas. Tokie argumentai yra grindžiami tarptautinio mandagumo (*comity*), abipusiškumo ir tarptautinio bendradarbiavimo principais [22, p. 238].

Socialinis, ekonominis ir politinis modernių valstybių tarpusavio priklausomumas įpareigoja valstybes minimaliai bendradarbiauti, paisyti užsienio valstybių interesus, tikintis, kad užsienio valstybės atitinkamai paisys kitų valstybių interesus. Tuo pagrindu teismai bent tam tikrais atvejais turi taikyti ir trečiosios valstybės tiesioginio taikymo normas, kai ši valstybė yra tuo suinteresuota.

A. Bonomi teigia, kad esminis pagrindas tiesiogiai taikyti užsienio teisę yra teismų ir arbitražų sprendimų vienodumo siekimas. Tuo yra suinteresuotos ir šalys, ir visos valstybės. Autorius teigia, kad būtent tai ir yra pagrindinė priežastis, kodėl valstybės atitinkamais atvejais tiesiogiai taiko užsienio teisės normas, nors tarptautinė viešoji teisė tai daryti jų ir neįpareigoja [22, p. 239].

Kolizinės normos, nurodančios į trečiosios valstybės teisę, nebuvimas ir būtinybė paisyti kitų valstybių interesus yra suderinami suteikiant teismui galimybę taikyti trečiosios valstybės tiesioginio taikymo normas. Tačiau šis pagrindas nėra pakankamas įpareigoti teismą kiekvienu atveju taikyti trečiosios valstybės tiesioginio taikymo normas, todėl jam yra suteikiama teisė jas taikyti, savo nuožiūra įvertinus konkrečią situaciją [7, p. 671].

Spręsdamas konkrečiu atveju, ar taikyti tiesiogiai užsienio valstybės normas, teismas

¹ *Lex causae* – tai ta teisės sistema, kuri turi būti taikoma kolizinių normų pagrindu.

turi įvertinti ir konstatuoti, kad: 1) tos normos apskritai yra tiesioginio taikymo normos esamos situacijos atžvilgiu, 2) užsienio valstybės interesas taikyti jos tiesioginio taikymo normas yra pakankamai svarus ir legitimus, 3) taikant tokias normas nebus pažeidžiama viešoji tvarka.

Vertindamas pirmąją sąlygą teismas pagal užsienio valstybės teisę turi nuspręsti, ar tos normos yra tiesioginio taikymo normos. Tai gali būti tiesiogiai pasakyta pačiose normose arba atsispindėti tos užsienio valstybės teismų praktikoje. Be to, reikia įvertinti, ar tos bylos nagrinėjimas ne užsienio valstybės teisme nesumenkina jos intereso tiesiogiai taikyti vertinamas normas. Pastaroji sąlyga reikalauja, kad bylos nagrinėjimas ne trečiosios valstybės teisme nesumenkintų glaudumo tarp vertinamos normos ir konkrečios situacijos taip, kad tai nebeteiktų pagrindo konstatuoti vertinamas normas esant tiesioginio taikymo normomis konkrečios situacijos atžvilgiu.

Vertindamas antrąją sąlygą teismas turi pasverti, ar jo valstybė esamoje situacijoje yra labiau suinteresuota taikyti savo kolizinių normų nurodytą teisę, ar taikyti kitos užsienio valstybės tiesioginio taikymo normas. Užsienio valstybė turi turėti svarų ir legitimų interesą, kad būtų pagrįsta taikyti jos tiesioginio taikymo normas. Užsienio valstybės suinteresuotumo dydis vertintinas tais pačiais kriterijais kaip ir valstybės interesas taikyti jos pačios (*lex fori*) tiesioginio taikymo normas, t. y. atsižvelgiant į normų turinį, tikslus, jų netaikymo padarinius. Pastarieji kriterijai vertintini konkrečios situacijos atžvilgiu, todėl kiekvieno jų įvertinimas priklausys nuo normų glaudumo su situacija. Tačiau šis interesas turi būti didesnis negu tas, kurio pakanka pirmajai sąlygai konstatuoti, t. y. *lex fori* tiesioginio taikymo normoms taikyti. Paprastai teigiama, kad reikia tiesiogiai taikyti užsienio valstybės normas, jei jų netaikymas būtų supras tas kaip priešiško ženk las užsienio valstybei [7, p. 672].

Atkreipiamas dėmesys ir į tai, kad kolizinių normų nurodomos teisės taikymo svarumas, vertinant pagrįstumą taikyti tiesioginio taikymo normas, yra nevienodas. Tai priklauso nuo konkrečios reguliavimo srities. Kai kuriais atvejais kolizinės normos tiesiogiai išreiškia valstybės suverenumą. Ypač tai būdinga vienašalėms kolizinėms normoms. Štai daikto buvimo vietos teisės taikymas nekilnojamųjų daiktų atžvilgiu atspindi valstybės interesą besąlygiškai kontroliuoti jos teritorijoje esantį nekilnojamąjį turtą. Toks siejantis veiksnys išreiškia labai svarbų valstybės interesą, todėl esant taikytinai tokiai kolizinei normai yra daug mažesnis pagrindas teikti pirmenybę užsienio tiesioginio taikymo normai. Visai kitokia situacija, kai kolizinė norma yra suformuluota siekiant atspindėti santykio ir taikytinos teisės glaudumą. Tokiu atveju kolizinė norma išreiškia ne valstybės specifinį interesą, o siekį subalansuoti teisinio santykio šalių interesus [22, p. 243].

Būtina atsakyti ir į klausimą, kurios užsienio valstybės normas reikia vertinti ir galimai taikyti tiesiogiai arba, kitais žodžiais, kurios valstybės interesas tiesiogiai taikyti jos normas kitos valstybės teisme yra imtinas domėn? Įprastai į šį klausimą atsakoma, kad reikia vertinti ir galimai tiesiogiai taikyti tik glaudžiai susijusios valstybės normas [7, p. 672]. Toks atsakymas gali būti grindžiamas šiais argumentais. Pirmiausia, situacijos glaudumas su norma nulemia pastarosios svarbą ir atitinkamos valstybės legitimų interesą ją taikyti esamai situacijai. Antra, glaudžiai susijusios valstybės normų tiesioginis taikymas labiau dera su koliziniu metodu, kuris dažnai įgyvendinamas glaudžiausiai susijusios valstybės teisės principu, tapusiu tarptautiniu standartu. Taip patenkinami ir teisinio santykio šalių interesai. Trečia, tarptautinio bendradarbiavimo ir abipusiškumo principai, kurie yra pagrindas tiesiogiai taikyti užsienio valstybės normas, bus efektyviau įgyvendinti, kai skirtingos valstybės tiesiogiai taikys kitų valstybių normas pagal tą patį principą, o ne kiekvienos valstybės savitą principą, kuris galimai nepatenkins kitos valstybės lūkesčių ir interesų. Toks bendras daugeliui valstybių tinkantis principas yra glaudžiausiai susijusios valstybės teisės taikymo principas, nes jis yra lankstus ir plačiai paplitęs. Galiausiai ir užsienio valstybės normų tiesioginis taikymas prisideda prie įvairių valstybių teismų sprendimų vienodumo tik tada, jei reguliuojamas teisinis santykis kontroversiniu atveju patenka į tos užsienio valstybės teismų jurisdikciją.

Teismas savo nuožiūros laisvę taikyti ar netaikyti užsienio valstybės tiesioginio taikymo normas turėtų įgyvendinti atsižvelgdamas ir į kitus, konkrečiai situacijai aktualius argumentus. Gali būti atsižvelgta į tai, kad nepritaikius užsienio imperatyvios normos nebus įmanoma pripažinti ir įvykdyti teismo sprendimą toje užsienio valstybėje. Svarbi ir tokia aplinkybė, jog

viena iš ginčo šalių, kurios nenaudai pasireikštų užsienio normos taikymas, nežinojo ir neturėjo žinoti, kad tokia norma egzistuoja. Galiausiai tiesioginis užsienio teisės normos taikymas yra labiau pateisinamas, kai tokia norma išreiškia bendrą tarptautinės bendruomenės interesą. Sprendimas taikyti ar netaikyti konkrečią normą turi būti priimtas suderinant visus interesus bei išdėstytus argumentus.

Trečioji sąlyga yra susijusi su viešosios tvarkos išlyga tarptautinėje privatinėje teisėje. Bet kuri užsienio teisės norma, taip pat ir tiesioginio taikymo norma, negali būti taikoma Lietuvos Respublikoje, jei jos taikymas prieštarauja Lietuvos Respublikos viešajai tvarkai¹. Kokiais atvejais laikytina, kad užsienio teisės norma prieštarauja viešajai tvarkai, yra atskiros analizės objektas ir todėl šiame straipsnyje tai nenagrinėjama.

Užsienio valstybės tiesioginio taikymo normų pavyzdžiais galima pateikti normas, saugančias kultūros objektus, konkurencijos teisės normas, užtikrinančias valstybės tvirtą ekonominę sąrangą [23, p. 122]. Prie šios normų kategorijos kartais priskiriamos ir importą, eksportą ribojančios normos, atsiskaitymus valiuta kontroliuojančios normos ir kt. [24, p. 59, 60]. Nors pažymėtina, kad tarptautinių komercinių arbitražų praktikoje normos, kurių vienintelis tikslas yra apsaugoti valstybės finansinius, fiskalinius arba politinius interesus nėra vertinamos kaip legitimios taikyti tiesiogiai, išskyrus specifines aplinkybes turinčius atvejus [24, p. 62].

Tikslinga atskleisti *lex fori* ir užsienio valstybės tiesioginio taikymo normų santykį. Iš esmės skiriasi teismo valstybės ir užsienio valstybės normų tiesioginio taikymo privalomumo teisiniai pradai. Teismas, kaip valstybės institucija, įgyvendinanti valstybės suverenitetą, privalo paisyti savo valstybės interesų, išreikštų tiesioginio taikymo normomis, ir jas atitinkamais atvejais taikyti nepaisant kolizinių normų nurodomos teisės. Teismo valstybės tiesioginio taikymo normų privalomumas kyla iš valstybės suvereniteto. Tuo tarpu užsienio valstybės normų tiesioginio taikymo pagrindas yra tarptautinis mandagumas, abipusiškumas bei tarptautinio bendradarbiavimo būtinybė.

Skirtingi normų taikymo pagrindai lemia ir jų taikymo savitumus. Teismas privalo taikyti savo valstybės normas, kai konstatuoja, kad jos yra tiesioginio taikymo normos. Tuo tarpu tam, kad būtų pagrįsta tiesiogiai taikyti užsienio valstybės tiesioginio taikymo normas, nepakanka konstatuoti jas esant tokiomis, t. y. konstatuoti, kad tos užsienio valstybės teismas, spręsdamas esamą bylą, minėtas normas taikytų tiesiogiai. Papildomai reikia nustatyti, kad ta užsienio valstybė turi svarų ir pakankamą interesą tiesiogiai taikyti jos normas kitų valstybių teismuose. Taigi teismas turi didesnę nuožiūros laisvę spręsdamas užsienio valstybės tiesioginio taikymo normų taikytinumą. Be to tam, kad būtų galima tiesiogiai taikyti užsienio valstybės teisės normą, būtinas tam tikras jos glaudumas su situacija. Tuo tarpu teismo valstybės norma gali būti tiesiogiai taikoma ir nesant realaus reikšmingo glaudumo, t. y. kai toje normoje tiesiogiai nurodyta, kad ji yra tiesioginio taikymo norma².

Atsižvelgiant į aptartus skirtumus atitinkamai reikėtų spręsti teismo valstybės ir užsienio valstybės tiesioginio taikymo normų konkurenciją, t. y. kai teismas tam pačiam santykiui mato pagrindą taikyti tiek vieną, tiek ir kitą normą. Pirmenybė visada teiktina teismo valstybės normai, nes teismui yra privaloma taikyti *lex fori* tiesioginio taikymo normas. Kelių užsienio valstybių tiesioginio taikymo normų konkurencija spręstina pagal tai, kuri valstybė turi svaresnį ir didesnį interesą taikyti jos normas.

3. Šalių valios autonomijos ribojimas imperatyviomis normomis kolizinėje teisėje

Egzistuoja dar viena specifinė imperatyvių teisės normų rūšis. Tai tokios teisės normos, kurios turi būti taikomos nepaisant šalių susitarimo dėl taikytinos teisės. Tokios normos šiame straipsnyje yra vadinamos „koliziškai imperatyviomis teisės normomis“ [10, p. 242]. Štai Lietuvos Respublikos prekybinės laivybos įstatymo 5 straipsnio 15 dalyje numatyta, kad

¹ Civilinio kodekso 1.11 straipsnio 1 dalis [34].

² Pavyzdžiui, straipsnyje ankščiau išskirta atskira *lex fori* tiesioginio taikymo normų rūšis, pavadinta privalomai taikytiniais aktais.

šalys gali susitarti dėl taikytinos teisės, jei nepanaikinama ir nesumažinama vežėjo atsakomybė, numatyta šio įstatymo. Tai reiškia, kad Lietuvos Respublikos prekybinės laivybos įstatymo normos, nustatančios vežėjo atsakomybę, taikomos net ir tada, jei šalys susitarė taikyti teisę, panaikinantią vežėjo atsakomybę.

Koliziškai imperatyvios normos, priešingai nei tiesioginio taikymo normos, nušalina ne bet kurių kolizinių normų nurodomos taikytinos teisės (*lex causae*) veikimą, o tik šalių susitarimu pasirinktos teisės (*lex voluntatis*) veikimą.

Neturėtų kilti abejonių, kad koliziškai imperatyvios normos esmingai skiriasi nuo imperatyvių normų įprastą prasmę. Dėl to šias dvi teisės normų rūšis būtina įvardyti skirtingai. Imperatyvių normų esmė yra ta, kad jų pažeidimas, nesilaikymas yra neteisėtas ir todėl sukelia atitinkamus teisinius padarinius, pavyzdžiui, atitinkama sutarties nuostata tampa negaliojanti. Imperatyvios privatinės teisės normos suvaržo susitarimų laisvę. Tačiau imperatyvi norma bus pažeista tik tada, kai ji bus taikytina duotam visuomeniniam santykiui. O imperatyvi norma nesprendžia nei jos pačios taikytinumo, nei apskritai taikytinos teisės klausimų, t. y. įstatymų kolizijos. Šie klausimai priklauso kolizinei teisei, kuri ir apibrėžia vienos ar kitos valstybės imperatyvių normų taikytinumą. Kaip žinoma, kolizinė teisė tam tikrais atvejais leidžia santykio šalims susitarimu pasirinkti taikytiną teisę. Pasirinkdamos vienos valstybės normas šalys visiškai teisėtai gali išvengti kitos valstybės imperatyvių normų taikymo. Tokią galimybę šalims suteikia kolizinė teisė, todėl ir riboti tokius šalių susitarimus gali tik pati kolizinė teisė. Imperatyvios normos įprastą prasmę negali riboti šalių susitarimo dėl taikytinos teisės, nes būtent šis susitarimas nulems, ar konkrečios valstybės imperatyvios normos apskritai yra taikytinos ar ne. Imperatyvios normos riboja tik materialinių–teisinių susitarimų¹ laisvę, o ne kolizinius–teisinius susitarimus, kuriais šalys pasirenka taikytiną teisę. Taigi imperatyvių normų imperatyvumas pasireiškia jų įsakmiu reguliavimo būdu, o ne šių normų privalomu taikytinumu. Tuo tarpu koliziškai imperatyvių normų bruožas yra tas, kad jos taikomos nepaisant šalių pasirinktos taikytinos teisės. Taip koliziškai imperatyvios normos apriboja kolizinių–teisinių susitarimų laisvę. Šios materialinės normos bus taikomos neatsižvelgiant, ar šalys savo susitarimu pasirinko taikyti kitą teisės sistemą negu ta, kuriai priklauso taikytinos koliziškai imperatyvios normos. Tokių normų imperatyvumas pasireiškia jų taikymo privalomumu.

Pažymėtina, kad koliziškai imperatyvios normos visuomet priklausys objektyviajai taikytinai teisei, t. y. teisei, kuri įstatymo arba tarptautinės sutarties kolizinių normų pagrindu būtų taikoma, jei šalys apskritai nepasirinktų taikytinos teisės². Tokia išvada išplaukia iš to, kad koliziškai imperatyvi norma nepaiso tik šalių pasirinktos teisės. Šalys, susitardamos dėl taikytinos teisės, išvengia tos valstybės teisės, kuri būtų taikoma nesant minėto šalių susitarimo. Taikyti teisės sistemos, nesantios objektyviaja taikytina teise, koliziškai imperatyvias normas nėra jokios prasmės, nes šių normų pagrindu nušalinus šalių pasirinktą teisę tektų taikyti objektyviają taikytiną teisę, o joje neegzistuoja tų koliziškai imperatyvių normų. Taigi pirmiausia reikia nustatyti taikytiną teisę taip, lyg nebūtų šalių susitarimo dėl taikytinos teisės (objektyvioji taikytina teisė), o vėliau vertinti, ar galima taikyti toje teisėje esančias koliziškai imperatyvias normas.

Tikslinga atskleisti koliziškai imperatyvių normų veikimo teisinį mechanizmą. Tokia norma taikoma iš dalies koliziniu metodu. Juo nustatoma objektyvioji taikytina teisė. Pastaroji, numatydama koliziškai imperatyvią normą, gali apriboti kitą kolizinio metodo dalį, t. y. *lex voluntatis* principą. Taip koliziškai imperatyvi norma atspindi kolizinį metodą nustatant objektyviają taikytiną teisę ir tiesioginio taikymo metodą taikant imperatyvią normą, nepaisant šalių pasirinktos taikytinos teisės.

Koliziškai imperatyvi norma riboja valios autonomijos (*lex voluntatis*) principą. Šiam, kaip ir kitiems koliziniams principams, juridinį pagrindą suteikia teismo valstybės teisė, numatydama galimybę šalims susitarti dėl taikytinos teisės. Todėl tik teismo valstybės (*lex fori*) teisė ir tegali apriboti *lex voluntatis*. Iš to darytina išvada, kad pagrįsta taikyti tik *lex fori* koliziškai imperatyvias normas. Įstatymo leidėjui žinomas *lex fori* normų turinys, todėl jis, esant

¹ Čia vartojama sąvoka „materialiniai–teisiniai susitarimai“ siekiant atskirti juos nuo kolizinių–teisinių susitarimų, t. y. susitarimų dėl taikytinos teisės.

² Pastarąją valstybę sutaptinai gali būti tiek teismo valstybė, tiek ir šalių susitarimu pasirinktoji valstybė.

pagrindui, gali jas suformuluoti kaip koliziškai imperatyvias normas. Taigi galima taikyti tik *lex fori* koliziškai imperatyvias normas ir tik tuo atveju, jei *lex fori* sutampa su objektyviaja taikytina teise.

Galima kelti klausimą: ar negali teismo valstybė deleguoti užsienio valstybės teisei, kuri konkrečiu atveju bus objektyvioji taikytina teisė, apriboti *lex voluntatis* principą taikydama tos užsienio valstybės koliziškai imperatyvias normas? Bet neaišku, kokiam tikslui tai daryti, juo labiau kad užsienio valstybių koliziškai imperatyvių normų turinys *a priori* yra nežinomas, nes nežinoma ir objektyvioji taikytina teisė kiekvienai konkrečiai situacijai. Atsakymas į šį klausimą galėtų būti atvejis, jei koliziškai imperatyvi norma kartu būtų ir tiesioginio taikymo norma. Dėl to teismas turėtų ją taikyti. Tačiau tokiu atveju ši imperatyvi norma turėtų būti taikoma neatsižvelgiant ne tik į *lex voluntatis*, bet ir apskritai į bet kurių kolizinių normų nurodomą taikytiną teisę. Sunku net įsivaizduoti užsienio valstybės normą, kuri pagrįstai turi būti taikoma tiesiogiai kitos valstybės teisme ir kuri pati save apriboja leisdama nepaisyti tik vienintelio *lex voluntatis* kolizinio principo.

Kitas klausimas – kuri norma yra koliziškai imperatyvi, o kuri imperatyvi įprasta prasme. Teisinis apibrėžtumas ir prognozuojamumas būtų išsaugoti, jei koliziškai imperatyviomis normomis būtų pripažįstamos tik normos, kuriose įstatymo leidėjas tiesiogiai nurodo, kad jos yra tokios¹. Tai gali būti išreikšta draudimu šalims tam tikra apimtimi pasirinkti taikytiną teisę arba nurodymu, kad tos normos turi būti taikomos neatsižvelgiant į šalių susitarimą dėl taikytinos teisės.

Jei įstatymo leidėjas tiesiogiai nenurodė, kad norma yra koliziškai imperatyvi, tai teismas galėtų ją įvertinti esant tokia tik pagrįstai atitinkamai išaiškindamas tą normą. Teismas turėtų aiškinti tokias normas vadovaudamasis panašiais kriterijais, kuriais vertinamas normų tiesioginis taikytinumas. Teismas turės įvertinti, kam teikti pirmumą: imperatyvios normos turinyje bei tiksluose išreikštam interesui ar laisvei susitarti dėl taikytinos teisės.

Be koliziškai imperatyvių normų, šalių valios autonomija (*lex voluntatis*) kolizinėje teisėje gali būti ribojama ir imperatyviomis normomis įprastą prasme, kurios neturi tiesioginio veikimo galios kolizinės teisės požiūriu. Tokios normos riboja šalių susitarimus dėl taikytinos teisės, kai jiems yra suteikiama ribota teisinė reikšmė.

Susitarimui dėl taikytinos teisės gali būti suteikta kolizinė–teisinė arba materialinė–teisinė reikšmė [17, p. 177]. Pirmuoju atveju susitarimas dėl taikytinos teisės lemia taikytiną teisę, nes jis bus laikomas pagrindiniu siejančiu veiksniu, pagal kurį nustatoma taikytina teisė. Tokia susitarimo samprata įtvirtinta ir Lietuvos įstatymuose².

Pagal materialinę–teisinę reikšmę turintį susitarimą taikytina teisė nenustatinėjama. Toku susitarimu šalys pasirinktą teisę tik inkorporuoja į savo sutartį ir jai taikoma objektyvioji taikytina teisė. Taigi teismas taiko įstatymo arba tarptautinės sutarties pagrindu taikytinos teisės imperatyvias normas, o šalių pasirinktą teisę – tik dispozityvių normų reguliuojamai sričiai [9, p. 60]. Susitarimą dėl taikytinos teisės vertinant tik materialinė–teisine prasme valios autonomija yra ribojama tiesiog visomis imperatyviomis normomis. Kadangi toks susitarimas nenulemia taikytinos teisės, net nekalbama apie jo apribojimą koliziškai imperatyviomis bei tiesioginio taikymo normomis.

Toks požiūris, susitarimui dėl taikytinos teisės suteikiantis tik materialinę–teisinę reikšmę, visiškai paneigia *lex voluntatis* principą kolizinėje teisėje, todėl paprastai jis įgyvendinamas tik išskirtinėse situacijose.

Kolizinės teisės teorijoje teigiama, kad šalys susitarimu gali pasirinkti taikytiną teisę tik tada, kai šalių tarpusavio santykiai yra tarptautinio pobūdžio, t. y. kai santykiai nėra susiję tik su viena valstybe³. Tačiau neteisinga susitarimui dėl taikytinos teisės neteikti jokios reikšmės, nors situacija būtų susijusi tik su viena valstybe. Tokiais atvejais siūloma šiam susitarimui suteikti ne kolizinę, o tik materialinę–teisinę reikšmę. Taigi kai visi teisinio santykio elementai yra susiję tik su viena valstybe, nesvarbu ar ta valstybė bus teismo valstybė ar kita, turi būti taikomos tos valstybės imperatyvios normos nepaisant kitos taikytinos teisės pasirinkimo šalių susitarimu. Tokia taisyklė taikytina tiek teismo, tiek ir užsienio valstybės atžvil-

¹ Pavyzdžiui, minėtoji Prekybinės laivybos įstatymo 5 straipsnio 15 dalis.

² Civilinio kodekso 1.37 straipsnio 1 dalis [34].

³ Apskritai teigiama, kad taikytinos teisės klausimas iškyla tik tada, kai teisinis santykis turi užsienio elementą.

giu, todėl ginčo nagrinėjimo vieta nepaisoma vertinant situacijos susietumą su vienintele valstybe. Tuo tarpu jei situacija yra tarptautinio pobūdžio (teisiniis santykis turi užsienio elementą), tai joje susitarimas dėl taikytinos teisės turi jau kolizinę–teisinę reikšmę. Būtent taip šis klausimas yra išspręstas Romos konvencijoje, kurios normos analizuojamos antroje straipsnio dalyje.

4. Tiesioginio taikymo normų palyginimas su kitomis kolizinės teisės koncepcijomis

Tiesioginio taikymo normos nėra vienintelė kolizinės teisės koncepcija, ribojanti užsienio teisės taikymą kolizinių normų pagrindu. Viešosios tvarkos (*public policy, ordre public*) doktrina taip pat riboja kolizinių normų nurodomos teisės taikymą, tačiau ji riboja tik užsienio teisės, o ne teismo valstybės teisės taikymą. Viešosios tvarkos taisyklė draudžia taikyti užsienio teisės normas, jei jų taikymas prieštarauja teismo valstybės viešajai tvarkai. Tokio prieštaravimo atveju įprasta taikyti teismo valstybės teisę. Tokią taisyklę įtvirtina ir Lietuvos įstatymai. Štai Lietuvos Respublikos civilinio kodekso [34] 1.11 straipsnio 1 dalies pagrindu užsienio teisė yra netaikoma, jei jos taikymas prieštarauja viešajai tvarkai. Tokiu atveju turi būti taikomos Lietuvos teisės atitinkamos normos. Teorijoje yra išskiriama „pozityvioji viešoji tvarka“, kurios turinį sudaro nacionalinės teisės esminės normos, principai, nuo kurių negalima nukrypti taikant užsienio teisę. Todėl jei užsienio teisės norma reguliuoja atitinkamą santykį skirtingai nei Lietuvos teisės imperatyvi norma, tuomet pripažinus, kad pastarosios normos netaikymas pažeistų Lietuvos Respublikos viešąją tvarką, reikės taikyti Lietuvos imperatyvią normą. Tokiais atvejais viešosios tvarkos išlyga sukelia analogiškus padarinius kaip ir *lex fori* tiesioginio taikymo normos.

Kai kurie teoretikai tapatina *lex fori* tiesioginio taikymo normas ir „pozityviąją viešąją tvarką“ dėl jų panašių teisinių padarinių [1, p. 229; 19, p. 145; 14, p. 170]. Tačiau viešosios tvarkos išlygos ir tiesioginio taikymo normų taikymas tarptautinėje privatinėje teisėje yra skirtingi ir netapatintini dalykai. „Viešosios tvarkos“ turinys yra abstraktus, ji yra taikoma retais išimtiniais atvejais. „Viešoji tvarka“ akcentuoja užsienio teisę ir, nors ir *lex fori* principų galimo pažeidimo kontekste analizuoja užsienio teisės taikymo padarinius. Tai apsauginė priemonė. „Viešoji tvarka“ nereglamentuoja tiesiogiai santykio, o tik pagal bendrus principus įvertina kitų teisės normų taikymo galimumą. Tuo tarpu tiesioginio taikymo normos išreiškia *lex fori* reguliavimo imperatyvumą nekreipiant dėmesio į užsienio teisės turinį. Tokios normos tiesiogiai pačios reglamentuoja teisinį santykį. Tiesioginio taikymo normos taikomos prieš nustatant taikytiną teisę kolizinių normų pagrindu. „Viešoji tvarka“ gali būti taikoma tik nustačius taikytiną teisę ir pripažinus, kad pastarosios taikymas pažeis viešąją tvarką. Be to, *lex fori* taikymas „viešosios tvarkos“ pagrindu yra tik atsisakytosios taikyti užsienio teisės substitutas.

Tiesioginio taikymo normos atribotinos ir nuo kitos kolizinės teisės koncepcijos – įstatymų apėjimo koncepcijos (*evasion of the law; fraude a la loi*).

Įstatymų apėjimas kolizinėje teisėje – tai tyčinis, dirbtinis manipuliavimas situacijos elementais, siejančiais ją su viena arba kita valstybe, siekiant išvengti taikytinų imperatyvių normų, išvengti nelegalumo viešosios tvarkos išlygos pagrindu arba tinkamos teismo jurisdikcijos [18, p. 140]. Manipuliacija siejančiais elementais¹ gali pasireikšti įvairiai: tai gali būti pilietybės pakeitimas, sutarties sudarymo vietos nurodymas, susitarimas dėl taikytinos teisės ir pan. Pabrėžtina, kad įstatymų apėjimo sąvoką reikia skirti nuo įstatymų išvengimo. Įstatymų išvengimas – tai priimtina įtaka siejantiems elementams teisėtam tikslui, pavyzdžiui, sąžiningas ir teisėtas susitarimas dėl taikytinos teisės. Pagrindinis kriterijus, pagal kurį sprendžiama, ar įtaka siejantiems elementams yra legali ir atitinkamai ar tai yra įstatymų apėjimas ar išvengimas – tai subjektyvus ketinimas dirbtinai apeiti įstatymą [18, p. 141]. Kadangi šis subjektyvus veiksnys yra sunkiai nustatomas, teismas kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgdamas į visas aplinkybes, turi spręsti, ar šalys paveikė siejančius elementus teisė-

¹ Siejančiais elementais čia vadinami tie visuomeninių santykių elementai, su kuriais kolizinės normos susieja taikytiną teisę. Pavyzdžiui, sutarties sudarymo vieta yra siejantis elementas, kai kolizinė norma nurodo taikytiną teisę sutarties sudarymo vietos įstatymus.

tais ketinimais ar ne. Įstatymų apėjimo koncepcija kolizinėje teisėje grindžiama bendru teisės principu *fraus omnia corrumpit* [1, p. 241]. Todėl, kai teismas įpareigojamas remtis įstatymo apėjimo doktrina, jis, konstatavęs esant įstatymo apeidinėjimo faktą, turi nustatyti taikytiną teisę tiesiog nesivadovaudamas siejančiais elementais, kuriais šalys manipuliuoja.

Įstatymų apėjimo doktrina turi daug panašumo su tiesioginio taikymo normomis. Apeidinėdamos įstatymus šalys dažniausiai siekia išvengti vienos ar kitos jų santykiams taikytinos imperatyvios normos. Todėl galimybė apeidinėti imperatyvias normas yra suvaržoma, kai teismas gali taikyti tiek savo, tiek užsienio valstybės imperatyvias normas tiesiogiai, t. y. neatsižvelgiant į taikytiną teisę pagal kolizines normas, kurių veikimui galimai turės įtakos dirbtinis manipuliuojimas siejančiais elementais. Tuo remiantis gali būti teigiama, kad teismas, spręsdamas, ar reikia taikyti vieną ar kitą imperatyvią normą tiesiogiai, turi atsižvelgti į galimus šalių ketinimus apeiti įstatymus. Vis dėlto pastarasis teiginys nepagrįstas.

Teismas, spręsdamas tiesioginį normų taikytinumą, neturi atsižvelgti į šalių ketinimus (subjektyvų elementą). Teismas turi taikyti tiesioginio taikymo normas neatsižvelgdamas į tai ar, pavyzdžiui, susitarimas dėl taikytinos teisės yra dirbtinis ar ne. Kita vertus, teismas, taikydamas įstatymo apėjimo doktriną, šalių subjektyvaus ketinimo legalumą dažniausiai galės nustatyti tik iš objektyvių aplinkybių, pavyzdžiui, vienas siejantis elementas buvo „atjungtas“ nuo aiškiai susijusios teisės (sandorio sudarymo vieta nurodyta nesusijusi valstybė). Analogiškomis aplinkybėmis, t. y., pavyzdžiui, esant susietumui su valstybe, į kurią nenurodo kolizinė norma galimai dėl to, kad buvo manipuliuota joje esančiu siejančiu elementu, ir esant kitoms atitinkamos aplinkybėms teismas būna įpareigotas tiesiogiai taikyti imperatyvias normas. Todėl gali būti teigiama, kad tiesiogiai taikant imperatyvias normas sutaptinai gali būti pasiektas ir galimybės apeiti įstatymą pašalinimo tikslas.

Įstatymų apėjimo ir tiesioginio normų taikymo koncepcijų skirtumą atskleidžia ir tai, kad manipuliacija siejančiais elementais lemia patį tiesioginį normų taikytinumą. Pavyzdžiui, ginčo nagrinėjimo valstybės dirbtinis pasirinkimas nulems tos valstybės normų, kaip *lex fori* tiesioginio taikymo normų, taikymą.

Kadangi analizuojamos doktrinos skirtingos, atitinkamai įstatymuose numatomos skirtingos nuostatos, leidžiančios teismui taikyti vieną arba kitą doktriną. Vis dėlto palyginti nedaug valstybių savo įstatymuose tiesiogiai įtvirtina įstatymų apėjimo doktriną. Štai Vengrijos¹ bei Jugoslavijos² įstatymuose tiesiogiai įtvirtintos normos, skirtos būtent užkirsti kelią įstatymo apeidinėjimui tarptautinėje privatinėje teisėje.

II. TIESIOGINIO TEISĖS NORMŲ TAIKymo REGULIAVIMAS TEISĖS AKTUOSE

Tiesioginio taikymo normų doktrina išsirutuliojo teismų praktikoje. Siekiant vienodo tokių normų taikymo šiuo metu daugelio valstybių teisės aktuose įtvirtintos specialios nuostatos, leidžiančios arba įpareigojančios teismus tiesiogiai taikyti savos ir užsienio valstybių normas, apibrėžiančios tokias normas ir jų taikymo pagrindus. Tokio reguliavimo tarptautiniam uniflikavimui (tai ypač aktualu užsienio normų tiesioginio taikymo atžvilgiu) imperatyvių normų tiesioginį taikymą garantuojančios nuostatos įtrauktos ir į keletą tarptautinių sutarčių.

Tiesioginis imperatyvių normų taikymas jau buvo įtvirtintas 1978 m. Hagos konvencijoje dėl atstovavimo santykiams taikytinos teisės [4]. 1980 m. Romos konvencijoje dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės [26] (toliau – Romos konvencija), kurios dalyvės yra Europos Sąjungos narės, įtvirtinta ganėtinai sudėtinga imperatyvių normų tiesioginio taikymo struktūra. Vėliau panašios nuostatos buvo įtrauktos į 1985 m. Hagos konvenciją dėl teisės, taikytinos patikėjimo santykiams, ir sprendimų patikėjimo teisės klausimais pripažinimo [4], į 1986 m. Hagos konvenciją dėl teisės, taikytinos tarptautinio prekių pirkimo–pardavimo sutartims [4], ir į 1994 m. Meksiko konvenciją dėl teisės, taikytinos sutartinėms prievolėms [6].

Tokios normos numatytos ir įvairių valstybių įstatymuose: Šveicarijos 1987 m. tarptau-

¹ Žr. Vengrijos Prezidiumo 1979 m. įsako dėl tarptautinės privatinės teisės 8 straipsnį [28, p. 231].

² Žr. Jugoslavijos 1982 m. įstatymo dėl įstatymų kolizijų su kitų valstybių taisyklėmis sprendimo 5 straipsnį [27, p. 687].

tinės privatinės teisės įstatyme (18, 19 straipsniai), Italijos 1995 m. tarptautinės privatinės teisės įstatyme (17 straipsnis), Kvebeko civiliniame kodekse (3076, 3079 straipsniai), Anglijos 1995 m. tarptautinės privatinės teisės įstatyme (įvairios nuostatos) (14(4) straipsnyje) [22, p. 220, 222].

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso II skyrius, skirtas tarptautinei privatinei teisei, taip pat reglamentuoja tiesioginį imperatyvių normų taikymą. Lietuva siekia suderinti savo norminius aktus su Europos Sąjungos teise. Kai kurios Civilinio kodekso normos, taip pat ir normos, reglamentuojančios imperatyvių normų tiesioginį taikymą, yra parengtos remiantis Romos konvencija [11, p. 129]. Todėl atitinkamos Civilinio kodekso normos aiškintinos pagal Romos konvencijos nuostatas. Vis dėlto nagrinėjamo klausimo reguliavimas Romos konvencijoje ir Civiliniame kodekse turi reikšmingų, todėl aptartinių skirtumų. Turint tikslą atspindėti šių reglamentavimų santykį pirmiausia bendrai apibūdintina Romos konvencijos tiesioginio imperatyvių normų taikymo struktūra.

Romos konvencijoje numatyta ganėtinai sudėtinga tiesioginio imperatyvių normų taikymo sistema, kuri įtvirtinta 3(3), 5(2), 6(1), 7(1), 7(2), 9(6) straipsniuose. Iš jų aptartini svarbiausieji, t. y. 3(3), 7(1), 7(2) straipsniai, kurie numato bendras normas.

Romos konvencijos 7(1) straipsnis įtvirtina teismams galimybę taikyti glaudžiai susijusios valstybės tiesioginio taikymo normas, kurios kartu yra ir imperatyvios normos [10, p. 251–252]. Straipsnis nurodo, kad teismas, sprenddamas, ar taikyti tokias normas, turi atsižvelgti į tų normų prigimtį, tikslus bei jų taikymo ar netaikymo pasekmes.

Romos konvencijos 7(2) numato teismo valstybės tiesioginio taikymo normų ir koliziškai imperatyvių normų taikymą. Šis straipsnis yra panašus į 7(1) straipsnį, bet turi tokius reikšmingus skirtumus: a) pagal 7(1) straipsnį taikytinos tik glaudžiai susijusios valstybės teisės normos, o 7(2) straipsnis nenustato teismo valstybei glaudumo sąlygos, todėl jo pagrindu galima taikyti jau aptartus privalomai taikytinus aktus¹, b) 7(2) straipsnio pagrindu tiesiogiai taikomos normos nebūtinai privalo būti ir imperatyvios normos, c) 7(1) straipsnyje teismui suteikiama nuožiūros laisvė taikant atitinkamas normas, o 7(2) straipsnio pagrindu teismas privalės taikyti savo valstybės atitinkamas normas, nebent jos pačios suteiktų teismui nuožiūros laisvę.

Taigi Romos konvencijos 7(1) ir 7(2) straipsniuose yra aiškiai įtvirtinta tiesioginio imperatyvių normų taikymo doktrina, kuri leidžia tiesiogiai taikyti teismo valstybės ir glaudžiai susijusios užsienio valstybės teisės normas.

Pažymėtina tai, kad įgyvendindamas konvencijos 7(1) straipsnį teismas turi spręsti sudėtingus klausimus: įvertinti situacijos ir užsienio valstybės susietumą, užsienio valstybės imperatyvių normų prigimtį, tikslus, jų taikymo ir netaikymo pasekmes ir galiausiai suderinti skirtingų teisės sistemų normų taikymą tam pačiam teisinių santykių kompleksui. Visa tai veda prie situacijos neapibrėžtumo ir galutinio teismo sprendimo nenuspėjamumo. Būtent todėl Romos konvencija leidžia valstybėms padaryti išlygą 7(1) straipsnio atžvilgiu. Šia išlyga pasinaudojo Vokietija, Airija, Liuksemburgas, Portugalija ir Didžioji Britanija [18, p. 1045]. Tokia valstybių pozicija susilaukė ir kritikos [18, p. 130; 10, p. 257].

Romos konvencijos 3(3) straipsnis riboja galimybę šalims susitarti dėl taikytinos teisės, o tiksliau tam tikromis aplinkybėmis suteikia tokiam susitarimui tik materialinę–teisinę reikšmę. Tarptautinė privatinė teisė reguliuoja tik tuos civilinius–teisinius santykius plačiąja prasme, kurie turi užsienio elementą [2, p. 18]. Todėl daugelis teoretikų pripažįsta, kad kai visi situacijos elementai yra susiję tik su viena valstybe, tai šalims neturi būti leidžiama susitarti dėl kitos valstybės teisės taikymo. Tačiau Didžiosios Britanijos ekspertai grupėje, rengusioje Romos konvencijos projektą, pareiškė esą prieš tokią poziciją [13]. Tokių priešingų nuomonių kompromiso išdava tapo Konvencijos 3(3) straipsnio taisyklė, kad kai visi situacijos elementai yra susiję tik su viena valstybe, tai šalių susitarimui dėl taikytinos teisės suteikiama tik materialinė–teisinė reikšmė, t. y. taikomos visos tos valstybės imperatyvios normos, o šalių pasirinktoji teisė reguliuoja tik pirmosios valstybės dispozityvių normų sritį.

Lietuvoje tiesioginį teisės normų taikymą įtvirtina Civilinis kodeksas. Kodekso 1.11 straipsnio 2 dalis teigia: „Lietuvos Respublikos ar kitos valstybės, su kuria ginčas labiausiai

¹ Privalomai taikytini aktai kaip tiesioginio taikymo normų porūšis aptariami šio straipsnio I.1 dalyje.

susijęs, imperatyvios teisės normos taikomos nepaisant to, kad šalys savo susitarimu yra pasirinkusios kitokią užsienio teisę. Spręsdamas šiuos klausimus, teismas turi atsižvelgti į šių normų prigimtį, tikslus bei jų taikymo ar netaikymo pasekmes”.

Taigi ši norma kalba apie Lietuvos Respublikos imperatyvias normas – tuo ji panaši į Romos konvencijos 7(2) straipsnį, ir apie kitos valstybės, su kuria ginčas yra labiausiai susijęs, imperatyvias normas, – tuo ji panaši į Konvencijos 7(1) straipsnį.

Iš Civilinio kodekso 1.11 straipsnio 2 dalies pažodinė formuliuotė („...nepaisant to, kad šalys savo susitarimu yra pasirinkusios kitokią užsienio teisę”) akivaizdžiai darytina išvada, jog ši norma apima tik koliziškai imperatyvias normas. Tai būtų akivaizdus trūkumas, nes nebūtų galima tiesiogiai taikyti daug svarbesnės reikšmės – tiesioginio taikymo normų. Tuo tarpu pagal Civilinio kodekso komentarą 1.11 straipsnio 2 dalis „taikoma visais atvejais, t. y. neatsižvelgiant į tai, kas numato taikyti užsienio teisę – šalių susitarimas, tarptautinė sutartis ar Lietuvos teisės kolizinės normos”¹. Nors toks išaiškinimas, atsižvelgiant į pažodinę normos formuliuotę, vargu ar yra pagrįstas, tačiau išaiškintasis taisyklės variantas yra daug tobulesnis, nes leidžia taikyti ir tiesioginio taikymo normas. Įstatymas turėtų pats aiškiai nusakyti tinkamą taisyklę, nes dabartinėje situacijoje kažin ar galima tikėtis vienodos teismų praktikos šiuo klausimu. Toliau Civilinio kodekso 1.11 straipsnio 2 dalis šiame darbe nagrinėjama kaip norma, leidžianti taikyti ne tik koliziškai imperatyvias normas, bet ir tiesioginio taikymo normas.

Analizuojamos normos pagrindu gali būti taikomos tiek Lietuvos Respublikos (*lex fori*), tiek ir užsienio valstybės imperatyvios normos. Kaip ir Romos konvencijos 7(2) straipsnyje, čia nereikalaujama glaudumo *lex fori* atžvilgiu, todėl be kliūčių galima taikyti Lietuvos Respublikos normas, kuriose tiesiogiai nurodyta, kad jos taikytinos neatsižvelgiant į taikytiną teisę.

Užsienio valstybėms nustatyta būtina sąlyga – jos turi būti labiausiai susijusios su ginču. Pabrėžtina, kad, skirtingai nei Romos konvencijos 7(1) straipsnis, ši norma reikalauja aukščiausio laipsnio susietumo: „...valstybės, su kuria ginčas **labiausiai** susijęs...” (išskirta aut.). Tokia sąlyga yra netobula. Ji atima galimybę taikyti užsienio valstybės normą tiesiogiai, kai taikytina teisė duotam santykiui nustatoma pagal labiausiai susijusios teisės kolizinį principą, nes tokiu atveju bet kuri kita valstybė bus mažiau, o ne labiausiai susijusi su ginču. Būtent pastarasis principas vyrauja Civiliniame kodekse. Maža to, Kodekso 1.11 straipsnio 3 dalis šiam principui suteikia viršenybę visų kitų Kodekse įtvirtintų kolizinių normų atžvilgiu. Taip labiausio susietumo sąlyga labai ženkliai sumažina galimybę taikyti užsienio valstybės normas tiesiogiai. Žinoma, teismų praktikoje ši sąlyga gali būti aiškinama ne taip griežtai, t. y. nereikalaujant aukščiausio laipsnio susietumo. Galima įžvelgti, kad toks požiūris atsispindi ir Civilinio kodekso komentaro kontekste².

Apibūdinant tiesiogiai taikytinas normas Civilinio kodekso 1.11 straipsnio 2 dalyje vartojama sąvoka „imperatyvios teisės normos”. Ji atitinka tik imperatyvių normų įprastinę prasmę sampratą. Tokia sąvoka jokių būdu netapatintina nei su tiesioginio taikymo normomis, nei su koliziškai imperatyviomis normomis. Tai skirtingai reglamentuojama Romos konvencijoje, kurios 7(1), 7(2) straipsniuose vartojama kitokia sąvoka – normos, taikytinos neatsižvelgiant į taikytiną teisę. Taigi darytina išvada, kad Lietuvos teismas visada galės tiesiogiai taikyti bet kurias Lietuvos teisės imperatyvias normas. Tačiau taip būtų nuneigiama visa kolizinė teisė. Analogiškai teismas visiškai nepagrįstai yra įgalinamas taikyti ir užsienio valstybės teisės tas normas, kurios net nėra tiesioginio taikymo normos pagal tos užsienio valstybės teisę. Šią situaciją gali ištaisyti teismai, praktikoje tiesiogiai taikydami tik tiesioginio taikymo normas. Tokios praktikos pagrindas gali būti Civilinio kodekso 1.11 straipsnio 2 dalies antras sakinytis: „Spręsdamas šiuos klausimus, teismas turi atsižvelgti į šių normų prigimtį, tikslus bei jų taikymo ar netaikymo pasekmes”. Romos konvencijos 7(1) straipsnis įtvirtina identiškus kriterijus, pagal kuriuos sprendžiama, ar taikyti tiesioginio taikymo normą, ar ne. Deja, Civilinio kodekso komentaras teigia, kad pagal šiuos kriterijus turi būti vertinama tik, ar norma yra imperatyvi, ar ne³, o ne ar taikyti imperatyvią normą, ar ne. Tačiau toks aiškinimas nėra

¹ Žr. Civilinio kodekso 1.11 straipsnio komentaro 17 paragrafą [11, p. 93].

² Žr. Civilinio kodekso 1.11 straipsnio komentaro 24 paragrafą [11, p. 94].

³ Žr. Civilinio kodekso 1.11 straipsnio komentaro 19 paragrafą [11, p. 93].

pagrįstas, nes jo pagrindu būtų nukrypstama nuo Romos konvencijos atitinkamo reglamentavimo. Todėl teismai, siekdami suvienodinti šio klausimo sprendimą su Europos Sąjungos šalių praktika, vadovaudamiesi tiesioginio taikymo normų koncepcija, turi taikyti tik normas, taikytinas nepaisant taikytinos teisės.

Civilinio kodekso 1.11 straipsnio 2 dalyje vartojama sąvoka „imperatyvios teisės normos“ veda prie dar vienos svarbios išvados. Pagal šį straipsnį negalima bus taikyti *lex fori* tiesioginio taikymo normų, kurios nėra imperatyvios normos. O būtent tokių normų taikymą numato Romos konvencijos 7(2) straipsnis. Suprantama, kad tiesioginio taikymo normos dažniausiai bus ir imperatyvios normos, nes tik tokiomis normomis užtikrinami labai svarbūs interesai. Tačiau galimi atvejai, kai tiesioginio taikymo norma bus dispozityvi norma. Tai ypač būdinga privalomai taikytiniems aktams, kurių tiek imperatyvios, tiek dispozityvios normos taikytinos tiesiogiai, nes pačiame akte nurodoma, kad jis taikytinas nepaisant taikytinos teisės. Taigi aiškindamas nagrinėjamą Kodekso normą pagal įstatymo raidę Lietuvos teismas negalės tiesiogiai taikyti savo teisės privalomai taikytinų aktų dispozityvių normų.

Kita analizuojant Civilinio kodekso 1.11 straipsnio 2 dalį išskylanti problema – ar teismas privalo visais atvejais tiesiogiai taikyti imperatyvias normas, ar jis tik įgalinamas jas taikyti savo nuožiūra. Pirmojo sakinio frazė „...imperatyvios teisės normos taikomos nepaisant...“ rodo, kad teismas privalo jas taikyti. Tačiau antrajame sakinyje nurodoma: „Spręsdamas šiuos klausimus, teismas turi atsižvelgti į...“. Atsakymas į iškeltą problemą priklauso nuo pastarojo sakinio prasmės, t. y. nuo to, apie kokių klausimų sprendimą jame yra kalbama.

Kaip minėta, Civilinio kodekso komentaras teigia, kad pagal antrajame sakinyje įtvirtintus kriterijus teismas turi spręsti, ar norma yra imperatyvi, ar ne¹. Todėl darytina išvada, kad teismas, nustatęs normą esant imperatyvią, privalo ją taikyti tiesiogiai ir neturi teisės savo nuožiūra tokios normos netaikyti. Bet pagal Romos konvencijos 7(1) straipsnio normą, identišką Civilinio kodekso 1.11 straipsnio 2 dalies antram sakiniui, teismas sprendžia, ar taikyti užsienio tiesioginio taikymo normą ar ne. O ar tokia norma yra tiesioginio taikymo norma, sprendžiama pagal valstybės teisę, kuriai ji priklauso. Taigi pagal Romos konvencijos 7(1) straipsnį teismas, nustatęs, kad užsienio norma yra tiesioginio taikymo norma, dar turi nuožiūros laisvę – taikyti tokią normą ar ne [16, p. 154–155; 10, p. 251–252]. Tokios nuožiūros laisvės teismas neturi savo valstybės tiesioginio taikymo normų atžvilgiu (Romos konvencijos 7(2) str.). Civilinio kodekso 1.11 straipsnio 2 dalis turi būti aiškinama pagal Romos konvencijos nuostatas. Todėl darytina išvada, kad Lietuvos teismai Civilinio kodekso 1.11 straipsnio 2 dalies pagrindu turėtų visada taikyti Lietuvos teisės tiesioginio taikymo normas, o glaudžiai susijusių užsienio valstybių tiesioginio taikymo normas taikyti savo nuožiūra, vadovaudamiesi įtvirtintais normų vertinimo kriterijais.

Civilinio kodekso norma, nurodanti teismui „...atsižvelgti į šių normų prigimtį, tikslus bei jų taikymo ar netaikymo pasekmes“ komentuotina pagal Romos konvencijos identiškos normos aiškinimą. Vertinant normų prigimtį ir tikslus reikia atsižvelgti į tai, ar pati norma netiesiogiai apibrėžia jos taikytinumą erdvės atžvilgiu, ar norma saugo valstybinius ar silpnės šalies interesus, į konkuruojančių imperatyvių normų skaičių bei jų prigimtį, į normos suderinamumą su kolizinių normų pagrindu taikytina teise. Pasitelktini ir kiti ankščiau aptarti doktrinoje naudojami kriterijai nustatinėjant valstybės intereso svarumą taikyti jos normas. Paminėtina, kad kuriant Romos konvencijos tekstą buvo siūloma papildyti aptariamą normą nuostata, kad normų prigimtis ir tikslas privalo būti įvertinti kaip atitinkantys tarptautiniu mastu pripažįstamus kriterijus, pavyzdžiui, remiantis tuo, kad skirtingose valstybėse yra numatytos analogiškos normos, arba kad normos tarnauja visuotinai pripažintiems interesams. Tačiau ši nuostata nebuvo įtraukta į Konvencijos tekstą, nors ji ir nebuvo esmingai ginčijama [13]. Jau minėta, kad tiesioginio taikymo normų netaikymo pasekmės yra esmingas normoje atsispindinčių interesų pažeidimas, o užsienio valstybės normų atveju – priešiško arba aiškios nepagarbos ženklas kitai valstybei. Ir atvirkščiai, kitos valstybės norma netaikytina, jei jos taikymo pasekmė yra teismo valstybės viešosios tvarkos pažeidimas. Kai kurie autoriai nurodo, kad užsienio normos taikymo pasekmės neturi būti vertinamos kaip lemiančios teismo valstybės atitinkamų normų taikymą ar netaikymą [16, p. 155].

¹ žr. Civilinio kodekso 1.11 straipsnio komentaro 19 paragrafą [11, p. 93].

Civilinio kodekso penktojo skirsnio („sutartinėms prievolėms taikytina teisė“) 1.37 straipsnio 3 dalis taip pat įtvirtina pirmumą taikant imperatyvias normas: „Aplinkybė, kad šalis susitarimu pasirinko sutarčiai taikytiną užsienio teisę, nėra pagrindas atsisakyti taikyti Lietuvos Respublikos ar kitos valstybės imperatyvias teisės normas, kurių šalis savo susitarimu negali pakeisti ar jų atsisakyti“. Ši norma savo apimtimi yra speciali Kodekso 1.11 straipsnio 2 dalies atžvilgiu, nes pirmoji yra taikytina nustatant tik sutartinėms prievolėms taikytiną teisę.

Ši speciali norma numato tik koliziškai imperatyvių normų taikymą. Tokia išvada darytina iš frazės: „...imperatyvias teisės normas, kurių šalis savo susitarimu negali pakeisti ar jų atsisakyti“. Čia įvardijamas susitarimas aiškintinas kaip susitarimas dėl taikytinos teisės, nes būtent toks susitarimas yra minimas sakinio pradžioje. Be to, jei tas imperatyvias normas aiškintume kaip nebūtinai esančiomis koliziškai imperatyviomis normomis, o minimą susitarimą kaip materialinį–teisinį¹, tai netektų prasmės papildomas tų imperatyvių normų apibūdinimas, t. y. kad jų susitarimais negalima pakeisti. Nes jau iš pačios imperatyvių normų esmės išplaukia, kad jų negalima pakeisti materialiniais–teisiniais šalių susitarimais.

Civilinio kodekso 1.37 straipsnio 3 dalis leidžia taikyti „Lietuvos Respublikos ar kitos valstybės imperatyvias teisės normas...“. Tačiau primintina, kad logiška taikyti koliziškai imperatyvias normas tik tos valstybės, kurios teisė būtų taikoma nesant šalių susitarimo dėl taikytinos teisės. Priešingu atveju susitarimo dėl taikytinos teisės buvimas nepagrįstai lemtų tiesioginį taikymą tų normų, kurios nebūtų taikomos nesant šalių susitarimo². Todėl ir aptariamąsias kodekso normas pagrindu logiška būtų taikyti tik tos valstybės teisės normas, kurios teisė būtų taikoma kolizinių normų pagrindu nesant šalių susitarimo dėl taikytinos teisės. Tokia valstybė pagal aplinkybes gali būti tiek Lietuvos, tiek ir užsienio valstybė. Labiausiai susijusios teisės principas vyrauja nustatant teisę, taikytiną sutartinėms prievolėms. Tačiau netikslu būtų teigti, kad Civilinio kodekso 1.37 straipsnio 3 dalies pagrindu gali būti taikomos tik labiausiai susijusios valstybės teisės normas, nes sutartinėms prievolėms taikytinai teisei nustatyti Kodeksas įtvirtina ir kitus kolizinius principus, o Kodekso 1.11 straipsnio 3 dalis, kuri labiausiai susijusios teisės principui suteikia prioritetą kitų kolizinių principų atžvilgiu, nėra kategoriška.

Užsienio ir Lietuvos valstybės normos gali būti tiesioginiai taikomos Civilinio kodekso 1.37 straipsnio 3 dalies pagrindu tik esant aplinkybei, „kad šalis susitarimu pasirinko sutarčiai taikytiną **užsienio teisę**“ (aut. išskirta). Iš to darytina išvada, kad ši norma nepateisins užsienio valstybės normos taikymo, kai šalis bus susitarusios taikyti Lietuvos teisę. Taigi ši norma Lietuvos teisės sistemai teikia pirmumą užsienio valstybių koliziškai imperatyvių normų atžvilgiu.

Šio darbo pirmojoje dalyje nagrinėta, ar pagrįsta leisti taikyti užsienio valstybės koliziškai imperatyvias normas. Tokios normos riboja valios autonomijos (*lex voluntatis*) principą. Taigi Lietuvos teisė įtvirtina galimybę susitarti dėl taikytinos teisės, tačiau kartu ji deleguoja kitoms valstybėms teisę suvaržyti šio principo veikimo ribas. Lietuvos teisė tai daro *a priori* nežinodama užsienio teisės turinio, vadinasi, nežinodama *lex voluntatis* principo suvaržymo pagrįstumo ir ribų. Nors susitarimas dėl Lietuvos teisės taikymo ir nebus ribojamas, tačiau aptartos galimybės taikyti užsienio valstybės koliziškai imperatyvias normas pagrįstumas yra labai abejotinas.

Normos dispozicijos formuluotė „aplinkybė, kad... nėra pagrindas atsisakyti taikyti...“ rodo, jog ši norma yra dispozityvi, t. y. ji neįpareigoja teismo būtinai taikyti Lietuvos ar užsienio valstybės koliziškai imperatyvių normų. Beje, ji nenurodo, pagal ką teismas turi spręsti, taikyti šią normą ar ne. Todėl teismas turėtų vadovautis teoriniais argumentais ir kiekvienu konkrečiu atveju įvertinti, ar tiesioginio taikymo normoje slypintis interesas yra svaresnis už sutarčių laisvės principą.

Civilinis kodeksas, kaip ir Romos konvencija, leidžia šalims pasirinkti taikytiną teisę ir kai situacija neturi tarptautinio elemento (Kodekso 1.10, 1.37 str.). O, kaip minėta, Romos konvencijos 3(3) straipsnis situacijose, neturinčiose tarptautinio elemento, susitarimui dėl

¹ Čia vartojama sąvoka „materialinis–teisinis susitarimas“ turint tikslą atskirti jį nuo šalių kolizinio–teisinio susitarimo, t. y. susitarimo dėl taikytinos teisės.

² Ši diskusija išsamiau pateikiama straipsnio I.3 dalyje.

taikytinos teisės suteikia tik materialinę–teisinę reikšmę, t. y. kai byla susijusi tik su viena valstybe, tai privalomai taikomos visos tos valstybės imperatyvios normos neatsižvelgiant į šalių susitarimą dėl taikytinos teisės. Tačiau Civilinis kodeksas neišskiria situacijos, kai visi jos elementai yra susiję tik su viena valstybe. O tokiose situacijose šalių susitarimams dėl taikytinos teisės teikti kolizinę–teisinę reikšmę būtų visiškai nepagrįsta. Užpildant šią spragą galima būtų pasinaudoti Kodekso 1.37 straipsnio 3 dalimi ir jos pagrindu bylai, kurios visi elementai, išskyrus ginčo nagrinėjimo vietą, yra susiję tik su viena valstybe, visuomet taikyti tos valstybės imperatyvias normas. Šiam tikslui 1.37 straipsnio 3 dalis yra tik gelbėjimosi priemonė, nes joje įtvirtintos kitokios normų taikymo sąlygos, kitokia tų normų prigimtis bei priklausomumas valstybei. Civilinis kodeksas turėtų numatyti atskirą aiškia nuostatą, visiškai atitinkančią Romos konvencijos 3(3) straipsnį.

Taigi Civiliniame kodekse įtvirtinta tiesioginio taikymo normų sistema yra ganėtinai sudėtinga ir paini. Lietuvos teismui Kodekso 1.11 straipsnio 2 dalies ir 1.37 straipsnio 3 dalies pagrindu vienam teisinių santykių kompleksui gali tekti taikyti ir suderinti keleto valstybių normas. Esant tokiam reglamentavimui ir aptartam normų nekonkretumui bus ganėtinai sunku pasiekti teismų praktikos vienodumą, o šalims bus sudėtinga nuspėti, kokių valstybių ir kokias normas jų santykiams pritaikys teismas.

Kituose Lietuvos įstatymuose taip pat galime rasti normų, užtikrinančių tiesioginį imperatyvių normų taikymą. Štai Prekybinės laivybos įstatymo [32] 5 straipsnio 15 dalis teigia: „Šio įstatymo numatytose sutartyse gali būti numatomos sąlygos dėl užsienio prekybinės laivybos įstatymų ir papročių taikymo, jeigu tuo nepanaikinama ar nesumažinama atsakomybė, šio įstatymo numatyta vežėjui ...“. Šia norma yra užtikrinamas privalomas taikymas tų Prekybinės laivybos įstatymo imperatyvių normų, kurios įtvirtina vežėjo atsakomybę ir jos apimtį. Tačiau šiuo atveju leidžiama taikyti ir kitos valstybės normas, kurios nepanaikina vežėjo atsakomybės ir nesumažina arba net padidina ją. Šios normos tikslas – saugoti silpnosios vežimo sutarties šalies (krovinio siuntėjo ar keleivio) interesus, kai ji, neturėdama pasirinkimo, bus priversta sutikti su vežėjo primestomis sutarties sąlygomis dėl taikytinos teisės ir dėl to vežėjas išvengs Lietuvos įstatymuose įtvirtintos atsakomybės.

Akivaizdu, kad ši norma užtikrina koliziškai imperatyvių normų taikymą. Tačiau, kaip jau buvo minėta, logiškai įmanoma taikyti koliziškai imperatyvias normas tik tos valstybės, kurios teisė būtų taikoma nesant šalių susitarimo¹. Taigi nepagrįsta būtų taikyti Prekybinės laivybos įstatymo normas tuo atveju, kai šalių pasirinktoji taikytina teisė, nors ir sumažina vežėjo atsakomybę, tačiau Lietuvos teisė apskritai nebūtų taikoma net nesant tokio susitarimo. Tokie atvejai neatitiktų ir normos dispozicijoje suformuluotos sąlygos: „jeigu tuo nepanaikinama ar nesumažinama atsakomybė, **šio įstatymo numatyta** vežėjui ...“ (išskirta aut.). Nėra pagrindo teigti, kad šalių susitarimas dėl užsienio teisės, numatančios mažesnę vežėjo atsakomybę negu Prekybinės laivybos įstatymas, taikymo sumažina Prekybinės laivybos įstatymo įtvirtintą vežėjo atsakomybę, jei šis įstatymas net nebūtų taikomas nesant tokio šalių susitarimo.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad sprendžiant tiesioginio normų taikytinumo klausimą būtina atsižvelgti į tarptautinių sutarčių prioriteto vidaus teisės atžvilgiu principą² ir į tarptautinių sutarčių aiškinimo ir taikymo specifiką³. Įstatymo normos negali keisti tarptautinėje sutartyje įtvirtinto reguliavimo. Todėl jei teisė turi būti taikoma ginčui tarptautinėje sutartyje įtvirtintos kolizinės normos pagrindu, tai tokios teisės taikymo negalima riboti pagal įstatyme įtvirtintą normą, leidžiančią tiesiogiai taikyti kitos valstybės normas. Žinoma, pati tarptautinė sutartis, įtvirtinanti kolizines normas, gali numatyti galimybę tiesiogiai taikyti kitų valstybių normas arba gali leisti tai daryti teismo valstybės kolizinės teisės pagrindu. Štai Lietuvos ir Lenkijos sutarties dėl teisinės pagalbos⁴ 37 straipsnio 1 dalis numato šalių pasirinktos teisės

¹ Išsamiau šiuo klausimu žr. straipsnio 1.3 dalį.

² Šis principas įtvirtintas Civilinio kodekso 1.13 straipsnyje, Prekybinės laivybos įstatymo 5 straipsnyje bei kituose įstatymuose.

³ Civilinio kodekso 1.13 straipsnio 3 dalis numato, kad tarptautinės sutartys „...turi būti taikomos ir aiškinamos, atsižvelgiant į jų tarptautinį pobūdį ir būtinumą užtikrinti vienodą jų aiškinimą bei taikymą“.

⁴ Visas sutarties pavadinimas yra: „Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose“ [12, p. 60–99].

taikymą. Ši tarptautinė sutartis nepateikia normų, leidžiančių tiesiogiai taikyti Lietuvos, Lenkijos ar kitos valstybės normas. Todėl sprendžiant ginčus, priklausančius šios sutarties reguliavimo sričiai, negalima riboti šalių pasirinktos teisės taikymo tiesiogiai taikant kitos valstybės normas. Priešingu atveju būtų pažeisti tarptautiniai Lietuvos įsipareigojimai.

Savita situacija egzistuoja sprendžiant ginčą tarptautiniame komerciniame arbitraže. Komercinio arbitražo įstatymo [31] 31 straipsnis reguliuoja taikytinos teisės nustatymą sprendžiant ginčą arbitražo tvarka. Šio straipsnio 1 ir 2 dalys įtvirtina *lex voluntatis* absoliutų taikymą. Pirmoji dalis apskritai įtvirtina galimybę susitarti dėl taikytinos teisės. O antroji dalis teigia, kad „Jei nėra konkretaus šalių nurodymo, tarptautinio komercinio arbitražo atvejais arbitražinis teismas taiko teisę, nustatytą kolizinių teisės normų, kurios taikytinos konkrečiam ginčui spręsti“. Čia yra įtvirtintas vadinamasis kolizinis taikytinos teisės nustatymo metodas. Arbitrai savo nuožiūra parenka kolizines normas, pagal kurias bus nustatoma taikytina teisė. Taigi arbitrai taikytiną teisę parinks tik koliziniu metodu, t. y. tik pagal kolizines normas. Komercinio arbitražo įstatymas nenumato galimybės taikytinos teisės klausimą bent iš dalies spręsti tiesioginio taikymo normomis. Be to, arbitrai taikys kolizinės teisės normas tik tada, jei šalys nebus pasirinkusios taikytinos teisės¹. Todėl šalims susitarus dėl taikytinos teisės Komercinio arbitražo įstatymas nenumato galimybės riboti pasirinktos teisės taikymą ir kokios nors valstybės koliziškai imperatyviomis normomis. Taip įtvirtinamas visuotinai pripažįstamas tarptautinio komercinio arbitražo principas, kad šalių susitarimas dėl taikytinos teisės yra absoliutus ir turi viršenybę bet kokių nacionalinių kolizinių normų atžvilgiu [5, p. 89]. Toks reglamentavimas yra visiškai pagrįstas, nes arbitražinis teismas, priešingai negu nacionalinis teismas, yra kildinamas ne iš valstybės suverenumo, o iš šalių susitarimo. Todėl arbitrai nėra valstybės tarnautojai ir jie neįpareigoti teikti pirmumą ginčo nagrinėjimo vietos valstybės interesams bei tiesiogiai taikyti tos valstybės tiesioginio taikymo normas. Juo labiau kad problemiškas pats ginčo nagrinėjimo arbitražu vietos klausimas. Nebūdami valstybės tarnautojais arbitrai nevykdo ir tarpvalstybinio bendradarbiavimo, todėl jie neprivalo paisyti užsienio valstybių interesų, atsispindinčių tiesioginio taikymo normose.

IŠVADOS

Tiesioginio imperatyvių normų taikymo koncepcija riboja kolizinių normų nurodytos teisės taikymą. Šią koncepciją reikia skirti nuo viešosios tvarkos išlygos bei nuo įstatymų apėjimo galimybę ribojančių normų.

Tiesiogiai taikomos normos neturėtų būti vadinamos imperatyviomis normomis, nes jų imperatyvumas kolizinėje teisėje turi visai kitą prasmę nei kitose privatinės teisės šakose, tokiose kaip civilinė. Todėl pirmosioms normoms apibūdinti vartotini kiti normų terminai, kurie, deja, Lietuvos teisės sistemoje nėra vartojami ir juo labiau nusistovėję². Šiame straipsnyje vartojamas terminas „tiesioginio taikymo normos“. Žinoma, tai nėra vienintelis pavadinimo variantas, nes jis atspindi tik šių normų taikymo mechanizmą. O tokie terminai kaip „viešojo intereso normos“ rodo normų turinio svarbą. Kaip jau minėta, užsienio šalių literatūroje tokios normos irgi neturi nusistovėjusio pavadinimo, vis dėlto dažniausiai jos apibūdinamos terminu, atribojančiu tokias normas nuo imperatyvių normų.

Taikant kolizinį metodą taikytina teisė nustatoma pagal reguliuotino visuomeninio santykio rūšį ir pagal jam skirtoje kolizinėje normoje įtvirtintą siejantį elementą. O sprendžiant tiesioginio taikymo normų taikytinumą turi būti analizuojamas ne visuomeninis santykis, o pati norma, t. y. jos prigimtis, funkcijos, joje atsispindintys interesai. Pastaroji teisės normų taikytinumo nustatymo metodika akivaizdžiai panaši į Amerikos kolizinės teisės doktriną, kuri taikytiną teisę nustato taikydama funkcinės analizės arba interesų analizės metodiką³. Taigi

¹ Pažymėtina, kad turi būti „konkretus“ šalių nurodymas dėl taikytinos teisės. Turėdami galimybę tokį šalių susitarimą netiesiogiai nustatyti iš sutarties sąlygų ar bylos aplinkybių, arbitrai turi pasirinkti ir taikyti kolizines normas, pagal kurias ir įvertins netiesioginio susitarimo egzistavimo ir galiausiai taikytinos teisės nustatymo klausimus.

² Bene vieninteliame lietuviškame tarptautinei privatinei teisei skirtame darbe tokios normos yra vadinamos tiesiog „imperatyviomis teisės normomis“ [15, 125–128].

³ Apie Amerikos kolizinės teisės doktriną žr. [18, p. 11–16].

Europos valstybės savo vidaus įstatymuose, taip pat ir Romos konvencijoje, įtvirtinusios tiesioginio taikymo normų koncepciją, Europai būdingą kolizinį taikytinos teisės nustatymo metodą suderina su Amerikos funkcinės arba interesų analizės doktrina [7, p. 683].

Normos, pripažįstamos esant tiesioginio taikymo normomis, kai jose pačiose tiesiogiai nurodoma, kad jos yra tokios. Kitais atvejais teismas turi pats įvertinti normų prigimtį, tikslus, jose įtvirtintus interesus ir nustatyti, ar vertinamos normos yra tiesioginio taikymo normos. Ši užduotis yra labai sudėtinga. Todėl kai kurių valstybių įstatymai aiškiai skiria imperatyvias ir tiesioginio taikymo normas. Štai Danijos įstatymuose šios normų rūšys aiškiai atibojamos ir pirmosios vadinamos „*deklaratoriske*“, o antrosios – „*praeceptive*“ [16, p. 154]. Lietuvos teisėje nėra tradicijos išskirti tiesioginio taikymo normas. Tačiau įstatymų leidėjas, norėdamas išvengti teismų praktikos nevienodumo, ateityje turėtų aiškiai atskirti imperatyvias normas ir tiesioginio taikymo normas. Juo labiau kad Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą ir prisijungus prie Romos konvencijos atskirti šias normų grupes bus dar aktualiau.

Lietuvoje tiesioginio taikymo normų pagrindas yra Civilinis kodeksas. Bent jau sutartinėms prievolėms taikytinos teisės nustatymo srityje šiuo Kodeksu siekta suderinti Lietuvos teisės ir Europos Sąjungos teisės reguliavimą. Todėl Civilinio kodekso normos turi būti aiškinamos pagal atitinkamas Romos konvencijos normas. Tačiau ir tiesiogiai taikytinų normų samprata, ir jų taikymo pagrindai, įtvirtinti Civiliniame kodekse, ženkliai skiriasi nuo atitinkamo Romos konvencijos reguliavimo. Be to, tam tikrais atžvilgiais, tiesioginio taikymo normų doktrinos požiūriu, Civilinis kodeksas nėra nuoseklus. Teismų praktika, pasitelkdama tiesioginio taikymo normų doktriną, gali sušvelninti tokio reguliavimo netikslumus ir jį faktiškai priartinti prie Europos Sąjungos valstybėse egzistuojančio šios srities reglamentavimo.

Civilinio kodekso 1.11 straipsnio 2 dalis ir 1.37 straipsnio 3 dalis numato galimybę tiesiogiai taikyti tiek Lietuvos, tiek ir užsienio valstybės teisės normas. Lietuvos teismų laukia itin sunki užduotis – vienodai aiškinti minėtas Kodekso normas, kurios yra ganėtinai nekonkrečios ir netikslios. Tačiau kažin ar galima tikėtis teigiamo rezultato šioje srityje artimiausiu metu. Lietuvoje nėra susidariusios teismų praktikos ne tik tiesioginio normų taikymo srityje, bet ir apskirtai kolizinės teisės srityje. Net kai kurios iš tų Vakarų Europos valstybių, kurių teismų praktika kolizinės teisės srityje yra didžiulė, nesiryžo leisti savo teismams tiesiogiai taikyti užsienio valstybės teisės normų ir padarė išlygą Romos konvencijos 7(1) straipsnio atžvilgiu. Atsižvelgdamas į kolizinės teisės naujumą ir praktikos nebuvimą Lietuvoje, Lietuvos įstatymų leidėjas galbūt taip pat turėjo laikytis atsargės požiūrio ir nenumatyti galimybės tiesiogiai taikyti užsienio valstybių teisės normas. Dėl tų pačių priežasčių įstatymo leidėjas turėtų aiškiau suformuluoti tiesioginio normų taikymo pagrindus ir sąlygas. Juo labiau kad Lietuvos įstatymuose nėra išskiriamos tiesioginio taikymo normos. Dėl esamo reguliavimo dabartinėje situacijoje gali kilti nemažai problemų. Teisėjai bus priversti vienam santykių kompleksui tiesiogiai taikyti ir tarpusavyje suderinti keleto teisės sistemų normas. Teisėjų nuožiūros laisvė šioje srityje lems verslo neapibrėžtumą ir teisėjų sprendimų nenusipėjumą ir dėl to gali būti vengiama Lietuvos teismų jurisdikcijos.

Civilinis kodeksas leidžia šalims susitarti dėl taikytinos teisės taikymo ir tiems santykiams, kurie yra tik vienos valstybės vidaus santykiai. Deja, Kodekse nėra atskirai reguliuojama tokia situacija, kuri susijusi tik su viena valstybe, t. y. neturi tarptautinio elemento. Tokiais atvejais be išlygų, neatsižvelgiant į šalių pasirinktą teisę, turėtų būti taikomos visos tos valstybės teisės imperatyvios normos. Bėlieka tikėtis, kad tik teismai savo praktikoje, remdamiesi Civilinio kodekso 1.37 straipsnio 3 dalimi, sukurs tokį rezultatą.

Siekiant mažinti teismų praktikos nevienodumo galimybę įstatymų komentaruose, teismų praktikos apibendrinimuose ir doktrinoje turi būti kuo aiškiau ir tiksliau išplėtojama tiesioginio taikymo normų koncepcija.

LITERATŪRA

1. **Ануфриева Л.П.** Международное частное право. – Москва, 2000. Т. 1.

2. **Богуславский М.М.** Международное частное право. – Москва, 1998.
3. **Брагинский М.И., Витрянский В.В.** Договорное право: общие положения. – Москва, 1997.
4. **Chuah J.** Statutes and Conventions on Private International Law. London: Cavendish Publishing Ltd., 1996.
5. **Dominas G., Mikelėnas V.** Tarptautinis komercinis arbitražas. – Vilnius, 1995.
6. **Fletcher J.P.** An Argument for Ratification: Some Basic Principles of the 1994 Inter-American Convention on the Law Applicable to International Contracts // Georgia Journal of International and comparative Law. 1999. Vol. 27. No. 3.
7. **Guedj T. G.** The Theory of the Lois de Police, A Functional Trend In Continental Private International Law – A Comparative Analysis With Modern American Theories // The American Journal of Comparative Law. 1991. Vol. 39.
8. **Иссад М.** Международное частное право. – Москва, 1989.
9. **Ермолаев В.Г., Сиваков О.В.** Международное частное право: курс лекций. – Москва, 1998.
10. **Kaye P.** The New Private International Law of Contract of the European Community. 1993.
11. **Lietuvos Respublikos** civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius, 2001.
12. **Lietuvos Respublikos** sutartys dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose. – Vilnius, 1994.
13. **Giuliano M., Lagarde P.** Report on the Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations // O.J.E.C. No. C282, 31.10.1980.
14. **Международное частное право** / отв. ред. Дмитриева Г.К. – Москва, 2000.
15. **Mikelėnas V.** Tarptautinės privatinės teisės įvadas. – Vilnius, 2001.
16. **Plender R.** The European Contracts Convention. The Rome Convention on the Choice of Law for Contracts. London, Sweet&Maxwell, 1991.
17. **Siesby E.** The EC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations; a Critical Evaluation // Nordisk Tidsskrift for International Ret. 1980. Vol. 49.
18. **Tetley W.** International conflict of laws. Common, Civil and Maritime. Montreal, QC, Canada, 1994.
19. **Звеков В.П.** Международное частное право. – Москва, 2000.
20. **Иванов Г.Г., Маковский А.Л.** Международное частное морское право. – Ленинград, 1984.
21. **Лунц Л.А.** Международное частное право: общая часть. – Москва, 1973.
22. **Vonomi A.** Mandatory Rules in Private International Law // Yearbook of Private International Law. Ed. Šarčevič P., Volken P. 1999. Vol. 1.
23. **von Overbeck A.E.** The Fate of Two Remarkable Provisions of The Swiss Statute on Private International Law // Yearbook of Private International Law. Ed. Šarčevič P., Volken P. 1999. Vol. 1.
24. **Blessing M.** Choice of Substantive Law in International Arbitration // Journal of International Arbitration. 1997. Vol. 14. No. 2.
25. **Note:** Article 7(1) of The European Contracts Convention // Harvard Law Review. 2001. Vol. 114. No. 8.
26. **Convention** on the Law Applicable to Contractual Obligations // Official Journal. No. L 266, 09.10.1980.
27. **1982 m.** Jugoslavijos įstatymas „Dėl įstatymų kolizijų su kitų valstybių taisyklėmis sprendimo“ // Международное частное право: иностранное законодательство. – Москва, 2000.
28. **Vengrijos** Prezidiumo 1979 m. įsakas dėl tarptautinės privatinės teisės // Международное частное право: иностранное законодательство. – Москва, 2000.
29. **Tarptautinio** krovinių vežimo keliais sutarties konvencija (CMR) // Valstybės žinios. 1998. Nr. 107–2932.
30. **Lietuvos Respublikos** darbo sutarties įstatymas // Valstybės žinios. 1991. Nr. 36–973.
31. **Lietuvos Respublikos** komercinio arbitražo įstatymas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 39–961.
32. **Lietuvos Respublikos** prekybinės laivybos įstatymas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 101–2300.
33. **Lietuvos Respublikos** konkurencijos įstatymas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 30–856.
34. **Lietuvos Respublikos** civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74–2262.

Rules of Immediate Application

Doctoral Candidate Alvydas Gineitis

SUMMARY

“Rules of immediate application” or “Full-conflicts-mandatory rules” are one of the institutions restraining effect of conflict rules. “Rules of immediate application” are applied irrespectively of the law indicated by conflict rules. These rules should not be identified as mandatory rules, which imperativeness does not indicate a necessity of direct application. Therefore, for the sake of clarity and dissociation, these two types of rules should have different names. When determining applicable law, foreign rules of immediate application must be considered as well as forum rules of immediate application.

This article provides a classification of mandatory rules, their theoretical background and extent of their direct application. Institution of rules of immediate application is dissociated from other rules that have similar purposes. Namely, the article analyses relations of the rules of immediate application with the public policy, evasion of the law and unilateral conflict rules.

A possibility of immediate application of rules in positive conflict law of Lithuania was initially introduced in the new Civil Code of the Republic of Lithuania passed in 2000. Respective rules of the Code are similar to those of 1980 Rome Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations. The similarity is not accidental. Lithuania aims to approximate its conflict law, especially concerning law applicable to contractual obligations, with rules established in the legal systems of the European Union countries. Thus respective rules of the Civil Code are construed according to commentaries of the above Rome Convention. Nevertheless, the article points out and analyses a number of essential differences between the regulation of the Civil Code and that of the Rome Convention.

